

En aquesta experiència editorial Riuraus Vius vol donar a conèixer una part de la nostra cultura rural: l'arquitectònica i l'etnològica, i en particular la que ens apropa a unes construccions tan nostres, els riuraus, tan íntimament lligats a la nostra cultura i al nostre paisatge, a la nostra manera d'entendre la vida que es podria dir que són ells els que parlen de la nostra personalitat com a poble.

riuraus vius n°9 / 2020

revista **RIURALOGIA** estudi dels riuraus i de l'arquitectura rural · ONDARA

RIURALOGIA

estudi dels riuraus i de l'arquitectura rural

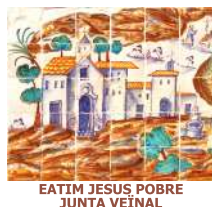
riuraus vius n°9

Els riuraus d'Ondara

RIURALOGIA

estudi dels riurals i de l'arquitectura rural

Subvencionat per:

Col·laboren:

RIURALOGIA número 9, ELS RIURALS D'ONDARA

Idea creacional i editor: Lluís Fornés i Pérez-Costa.

Treball de camp: Robert Miralles

Coordinador del número 9: Luis Silvestre Borrego.

Junta Directiva:

President: Francesc Puig Mulet.

Secretari: Lluís Fornés i Pérez-Costa.

Tresorer: Luis Silvestre Borrego.

Vocals: Pepa Guardiola, Vicent Pérez Pedrós, Carlos Fuster i Miquel López.

Associació Riurals Vius (Des de 2006)

Número 9. Primavera 2020

ISSN:2254-867-X

Depòsit legal: A 590-2012

Imprimix: Llar digital. www.llardigital.com

Disseny i maquetació: Luis Silvestre Borrego

Foto portada: Robert Miralles

Sumari

Editorial **pàg 4**

Socis d'Honor 2020 **pàg 5**

1.El Catàleg de Riuraus Valencians **pàg 8**

Els riuraus d'Ondara
per Robert Miralles

2. La Plaça de bous d'Ondara **pàg 96**

per Robert Miralles

3. El mut de Morand **pàg 98**

per Lluís Fornés

4. Des d'Occtitània a Dénia **pàg 101**

per Alejandro Mañes

5. El bergantí "Relámpago" **pàg 103**

per Hugo Merle Farinós

6. L'Estrela **pàg 108**

per José Manuel Almerich Iborra

Editorial

Benvolgudes sòcies/benvolguts socis, lectores i lectors que cada any vos acosteu a la nostra revista *Riuralogia*, ja tornem a estar ací. I ho fem en temps de coronavirus. La preparació del número 9 de *Riuralogia* l'estem fent amb la consciència clara que al nostre voltant -no sabem a on- hi ha l'existència d'un virus terrorífic que ja s'ha endut centenars, milers de vides, en unes poques setmanes, per tot el món. Esperem poder eixir d'esta situació insòlita ben prompte, encara que enguany, a causa del virus, ha sigut impossible poder complir amb l'obligació de fer la nostra assemblea anual amb lliurament presencial del nomenament als nostres Socis d'Honor i la nostra festa. Si les coses no canvien, haurem d'esperar l'any vinent per a trobar-nos, si el virus malaït ho permet.

Enguany el cos total se l'enduen els riuraus d'Ondara. El treball de Robert Miralles, guardià exquisit dels riuraus del seu poble, posa en valor els nostres edificis més emblemàtics. Ell mateix els presenta amb un to de forta preocupació per l'avenir; els riuraus estan sempre en perill de desaparéixer, si no se sap reconvertir el seu ús i modernitzar-los, sense caure en el mal gust. Miralles unix els seus desitjos a l'associació Riuraus Vius que, justament, va nàixer amb eixa finalitat: Crear consciència del valor dels riuraus i defendre'ls de la indiferència, el mal gust i l'especulació. I, com es pot comprovar, ho estem aconseguint alhora que sumem forces locals i comarcals al projecte.

L'Estrela, amb la història de Martín i Sinforosa segur que vos colpirà també. Un treball curiós que aporta unes dades molt interessants, impagables.

D'Occitània a Dénia, comenta la vinguda de famílies provençals a la Marina Alta, entre elles, una de les més destacades, Merle, de la que fa un magnífic retrat el llibre *El mut de Morand* de Nicolás Merle, recentment aparegut, que aporta moltíssima informació sobre una de les famílies benestants vingudes el segle XVIII des del nord de la Provença, i una de les que més van col.laborar a l'auge de l'economia valenciana amb la pansa i altres productes agrícoles, la creació de bancs, etc. I esperem, que en la prepració del número 10, l'any vinent, la vida social haurà tornat a la normalitat. Confiam...

Socis d'Honor 2020

L'Associació Riuraus Vius ha nomenat Socis d'Honor 2020 a:

José Maria Bolufer

Juntament amb Pilar Cerveró, per la magnífica restauració del riurau i estufa de la Casa de l'Emilia de Teulada que respecta al màxim el seu origen i convertix el riurau en celler per a produir vins ecològics de varietats autòctones, com el moscatell, el giró i el trapadell, varietat d'origen desconegut plantada a Teulada i Benitatxell. Accions encomiables que contribuïxen a la recuperació del nostre paisatge rural tradicional.

Roser Cabrera.

Per les seues aportacions a l'estudi i difusió de la cultura popular valenciana, per la recuperació de la memòria de costums i oficis tradicionals, per les col·laboracions en treballs d'etnografia, així com per les investigacions etnolingüístiques. La seua llarga trajectòria està recollida en una extensa obra de llibres, publicacions i articles diversos.

El catàleg de riurals valencians

Riuralogia 1	2012	Pedreguer
Riuralogia 2	2013	Dénia, Jesús Pobre i La Xara
Riuralogia 3	2014	Orba i Benigembla
Riuralogia 4	2015	Gata de Gorgos
Riuralogia 5	2016	Grans riurals
Riuralogia 6	2017	Altea i Calp
Riuralogia 7	2018	La Safor
Riuralogia 8	2019	El Verger i els Poblets
Riuralogia 9	2020	Ondara

tipus de riurau

exempt

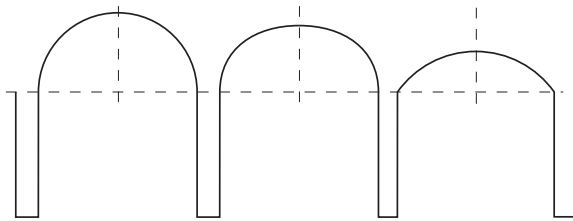
porticat

annex

tipus d'ulls

· Arcs:

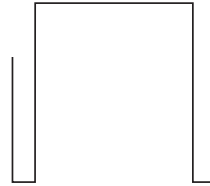

mig punt

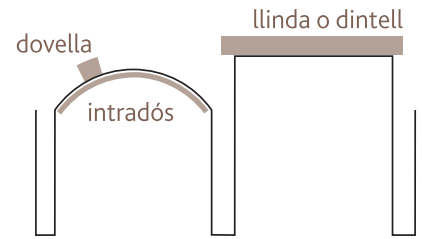
carpanell

escarser

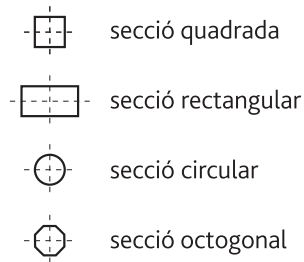
· Allindat:

· Parts:

pilars

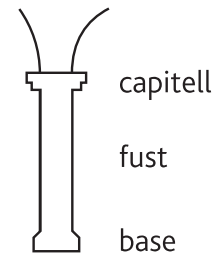

secció quadrada

secció rectangular

secció circular

secció octogonal

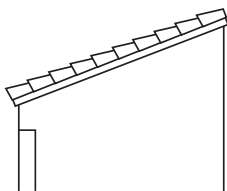
capitell

fust

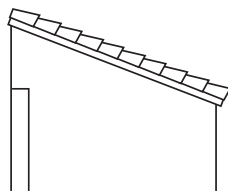
base

teulada

· Corrent teulada:

cap avant

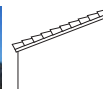

cap arrere

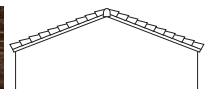
· Coberta:

una aigua

dues aigües

Ubicació dels riurau d'Ondara

Xebic

1 Riurau de Mestre. P.12

2 Riurau del metge Federico P.16

Pedregals

3 Riurau de Francisco Bosch. P.20

4 Riurau de Leopoldo Iñareta. P.24

5 Riurau de Luísa Soler. P.28

6 Riurau de Francisco Ferrando. P.32

Pujades

7 Riurau de les Pujades. P.36

Alfatares

8 Riurau de Fermí Carrió. P.40

9 Riurau de Pepe Giner. P.44

10 Riurau de José Sánchez. P.48

11 Riurau de Francisco Català. P.52

Pla de la Font

12 Riurau de José Ferrando. P.56

Calvari

13 Riurau de Baidal (Dràpula). P.60

Pamis

14 Riurau de Soler. P.64

15 Riurau de Bernardo el del Forn. P.68

16 Riurau de Pepa Romans. P.72

17 Riurau de José Gil. P.76

18 Riurau de Miquel Tormo. P.80

Falsars

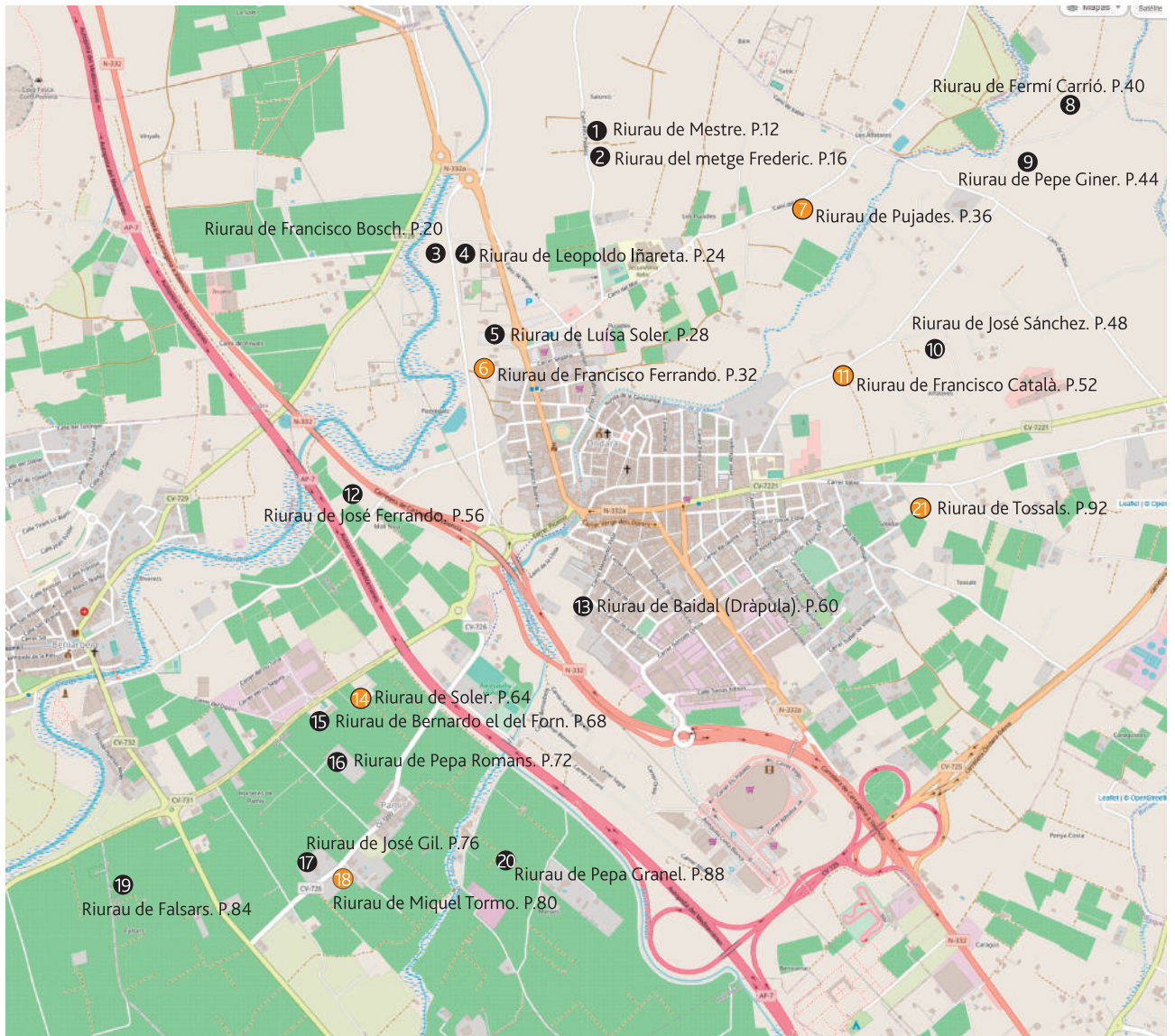
19 Riurau dels Falsars. P.84

Marjal

20 Riurau de Pepa Granel. P.88

Tossals

21 Riurau de Tossals. P.92

- Visible des del camí.
- No visible des del camí.

Un cas de resistència al pas del temps: els riuraus d'Ondara

*Robert Miralles
Mestre d'ESO jubilat
IES Xebic (Ondara)*

Quan jo era xiquet, escoltava de boca de la gent major que, de menuts, veien la mar des de l'eixida del poble, sense necessitat d'enfilarse al capdamunt de cap arbre, cosa que a mi em meravellava. Com podia ser açò? L'explicació a un fet tan extraordinari és que el terme estava plantat per complet de ceps i el camp de visió, sense impediments, era vastíssim i arribava fins la mar. I la raó de què avui ja no siga possible gaudir d'eixa panoràmica és que el taronger i d'altres arbres han substituït la vinya de raïm moscatell. Avui de ceps ja no en queden a Ondara, però sí un grapat de construccions erigides per guarir el raïm assecat al sol de la humitat nocturna o de la pluja: els riuraus. A ells dediquem aquest número monogràfic de la revista Riuralogia, per si encara estem a temps de salvar-los de la ignomínia humana.

Sabem que, des del segle XV, com a mínim, a Ondara s'ha fet pansa, que aquest deliciós producte va tindre la seua edat d'or en la segona meitat del segle XIX i que, al voltant de 1960, va deixar de fer-se. La que segueix és una selecció de notícies sobre la seua presència entre nosaltres:

- a. El primer document data de 1419 (Guinot, 2009: 343), quan l'aljama ven tota la producció local de pansa, utilitzant els serveis del notari del poble, Andreu Sart.
- b. En 1852, el metge local Vicent Miralles Barber (Barber, Diari: 1852), deixava ja palès el pes específic de la pansa en l'economia local: "[...] sería una calamidad para este país que no cuenta con otro artículo para su subsistencia".
- c. A principis del segle XX, el cultiu de la vinya ocupava el 66% de la superfície total cultivada, amb 600 hectàrees d'un total de 900.
- d. El cop de gràcia a aquest cultiu el va donar l'epidèmia de fil·loxera, detectada al juliol de 1908 a les partides de la Marjal, els Tossals i Pamis.
- e. En 1921 (Llibre d'actes de l'Ajuntament d'Ondara, AHO: 1921), el consistori encara considerava la pansa, com "[...] el producto más importante del país, del que depende esta comarca, pudiendo ocasionar la ruína inmediata."
- f. L'evolució posterior de la superfície dedicada al cultiu revela la seua decadència (149 hectàrees en 1949, 133 en 1972), fins convertir-se en quelcom testimonial (1 hectàrea en el Cens Agrari de 1999 i 0,3 hectàrees en el de 2010).

Pel que fa al riurau a Ondara la primera referència documental la trobem en un acta de defunció de 1871, on s'esmenta expressament el riurau del prohoms local Vicent Carmel Bosch Polart. Josep Ivars i Pérez (IVARS i ESPINÓS, 2010: 65) situa l'aparició dels primers riurats a Xàbia i al Poble Nou de Benitatxell a les darreries del segle XVIII. No és aquest el cas d'Ondara, on el riurau no faria acte de presència fins les dècades dels anys 30 i 40 del segle XIX, quan despega el cultiu de la vinya de raïm moscatell, fins convertir-se en hegemònic en pocs anys. L'expansió de la vinya i l'erecció de cases de camp, sequers i riurats serà espectacular entre 1858 i 1900: Ondara multiplicarà per 13 el número de construccions agrícoles del terme municipal, passant de 32 en 1858 a 254 en 1873, 413 en 1887 i 428 en 1900, destacant les partides dels Tossals, els Vinyals, la Marjal, les Alfatares i el Pla de la Font. Quantes d'aquestes construccions imprecises eren riurats? Sense dubte, moltes. Sabiem que hi quedaven riurats, però no quants ni en quin estat. Ara, ja sí: 5 a les Alfatares, 6 a Pamis, 4 als Pedregals, 5 als Tossals, 5 als Vinyals, 4 a Xebic, etc. Desaparegudes la vinya –llevat d'algunes relíquia- i la pansa, és a dir, eliminat l'ús que va motivar la seua erecció, i mancats d'una normativa legal garantista, els riurats han sigut víctimes del menyspreu, el mal gust o l'amnèsia dels seus propietaris que, amb honroses excepcions, els han tractat com a pestatsats o com a recurs fàcil per a l'ampliació del volum útil de la caseta de camp.

I el futur? Un alt percentatge dels riurats d'Ondara –i, en general, l'arquitectura tradicional rural- estan en greu perill de desaparició. Amb motiu de revisar el Pla General d'Ordenació Urbana de 1988 en 2001, vaig elaborar un complet llistat d'edificis rurals (alqueries, riurats, casetes, basses, etc), destinat a ampliar el poc ambiciós Catàleg d'Edificis Protegits del Pla General esmentat, que fou informat favorablement i unànime per la Comissió d'Urbanisme de l'Ajuntament d'Ondara, un dictamen que ha resultat inoperatiu en suspendre's els treballs de revisió abans citats. La labor de denúncia, estudi i divulgació de l'associació Riurats Vius, i el despertar dels ajuntaments de la comarca, semblen haver capgirat la situació. Esperem resultats

1

Ondara

Riurau de Mestre

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Xebic

Referència cadastral:

03095A00300231

Cartografia

Latitud: 38° 50' 08.36" N

Longitud: 0° 00' 59.80" E

Altitud: 25 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau de finals del segle XIX, actualment de dos ulls, adossat a la caseta, amb una superfície de 38 m², paviment de formigó, coberta d'un sol corrent i orientat al sud. El riurau original es perllongava cap a l'est, amb 4 arcs més, que foren tancats i integrats en la casa annexa a principis del segle XX.

El riurau

Data de construcció:

Principis XX

Transformacions significatives:

Reformes al llarg del s.XX.

Mesures (amplària · llargària):

8,5 m x 4,5 m

Orientació:

Sud (180°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut

Material de construcció:

Paret: Pedra i morter de calç

Sostre: Lluït i bigues de fusta

Sòl: Empissat amb ciment

Ús actual

Agrícola

Via d'accés. Visibilitat:

Camí vell d'Ondara als Poblets

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Un, allindat; l'altre, lleugerament arquejat

Material dintell:

Biga de fusta

Mesures (amplària x alçada):

230/320cm x 230 cm

els pilars

Secció (forma):

Quadrat

Mides (ample x profunditat x alçada):

40 cm x 40cm

Material:

Rajola lluïda

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Notes i observacions.

La caseta, d'una sola planta, té una superfície de 38 m² i es fa servir de magatzem agrícola. Propietari més antic conegut: Juan Estarca Femenia, alcalde de la I República.

Riurau del metge Federico

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Xebic

Referència cadastral:

03095A00300229

Cartografia

Latitud: 38° 50' 06.52" N

Longitud: 0° 01' 01.16" E

Altitud: 26 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau construït en 1883 -és l'únic que sabem amb certesa quan fou erigit-, adossat a la casa i d'una superfície de 50 m². Orientat al sud, té tres arcs i la mitat d'un quart que fou segat, la coberta d'un sol corrent, el sostre encanyissat -l'original- i bigues de fusta i el paviment de taulell ceràmic. No ha sofert transformacions destacades.

El riurau

Data de construcció:

1883

Transformacions significatives:

Al llarg del s.XX.

Mesures (amplària · llargària):

10,80 m x 4,60 m

Orientació:

Sud (90°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Paret: Pedra

Sostre: Canyís i bigues de fusta

Sòl: Rajoles

Ús actual

Residencial (encristallat)

Via d'accés. Visibilitat:

Camí vell dels Poblets. Visible.

Tipus:

Annex adossat

els ulls

Nombre i tipus:

4 Arcs escarsers (un cegat)

Material arc / intradós:

Maçoneria lluïda / Rajoles massisses

Mesures (amplària x alçada):

280 cm x 225 cm

els pilars

Secció (forma):

Base octogonal, fust cilíndric i capitell dòric.

Mides (ample x profunditat x alçada):

26 cm (fust) x 46 cm (capitell) x 165 cm

Material:

Pedra calcària. En un, figura l'any de construcció, 1883.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: -

Béns immobles: Quadra-estable.

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Juan Estarca Femenia, alcalde republicà d'Ondara en 1873.

La casa, d'una altura, té vora 50 m² i, a més, a la seua dreta, l'antiga quadra-estable, d'uns 45 m².

3

Ondara

Riurau de Francisco Bosch

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pedregals

Referència cadastral:

03095A00200109

Cartografia

Latitud: 38° 49' 57.49" N

Longitud: 0° 00' 40.37" E

Altitud: 30 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau erigit al voltant de 1880, adossat a la casa i amb una superfície de 48,75 m². Disposa de 4 arcs i cantoneres fetes de toska, amb coberta d'un sol corrent, sostre amb bigues de fusta i paviment hidràulic. Està orientat al Nord-est. Al sequer, que el tenia davant, es féu pansa fins a 1945.

El riurau

Data de construcció:

1880

Transformacions significatives:

Restaurat

Mesures (amplària · llargària):

13 m x 3,75 m

Orientació:

Nord-est (80°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Paret: Pedra llúida amb algeps.

Sostre: Lluït i emblanquinat, amb bigues de fusta.

Sòl: Paviment hidràulic.

Ús actual

Terrassa

Via d'accés. Visibilitat:

Tram desafectat de la variant CN-332, actualment via intermunicipal Ondara-el Verger. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

4 frontals i dos laterals, escarsers

Material arc / intradós:

Maçoneria, lluit i pintat / lluit

Mesures (amplària x alçada):

245 cm x 230 cm

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

43 cm x 43 cm x 187 cm

Material:

Tosca

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: Conserva dos calderes d'escaldar la pansa.

Béns immobles: Bassa, pou, forn, senia i magatzen.

Notes i observacions.

Casa de dues plantes, amb 80 m² cadascuna. La casa conserva el forn i part de la senia. A més, disposa d'un altre immoble, ocupat pels casers, que feia també de magatzem per guardar els canyissos.

Propietari més antic conegut: Francisco Bosch Bosch, membre de la burgesia local.

4

Ondara

Riurau de Leopoldo Iñareta

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pedregals

Referència cadastral:

03095A00200107

Cartografia

Latitud: 38° 49' 57.19" N

Longitud: 0° 00' 43.86" E

Altitud: 30 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau de finals del segle XIX, adossat frontalment a la casa i amb una superfície de 57 m². Orientat a l'Est, té 5 arcs frontals i 2 més laterals, cantoneres de rajola, paviment de taulell ceràmic i coberta a una sola aigua. Disposa d'un pou a l'esquerra de l'arc central. No ha sofert transformacions significatives.

El riurau

Data de construcció:

Finals XIX

Transformacions significatives:

Obres de manteniment

Mesures (amplària · llargària):

17,25 m x 3,30 m

Orientació:

Est (90°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Sostre: Lluït i emblanquinat, amb bigues de fusta.

Sòl: Taulells ceràmics contemporanis

Ús actual

Terrassa

Via d'accés. Visibilitat:

Via d'accés: Antiga CN-332, camí d'entrada junt al concessionari Renault Ondara. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Nombre: 7 escarsers (2 laterals)

Material arc / intradós:

Maçoneria / Maçoneria llúida i emblanquinada

Mesures (amplària x alçada):

3 m x 2,30 m

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

30 cm x 30 cm x 180 cm

Material:

Quatre centrals, de pedra calcària; resta de rajola.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Pou i pallissa estable.

Notes i observacions.

La casa annexa, amb dues altures, té uns 150 m² i inclou una pallissa-estable reformada.

Propietari més antic conegut: Enrique Grustán Perelló, metge i cirurgià d'Ondara, entre finals del segle XIX i primeries del segle XX.

5

Ondara

Riurau de Luísa Soler

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pedregals

Referència cadastral:

03095A00400156

Cartografia

Latitud: 38° 49' 51.99" N

Longitud: 0° 00' 46.27" E

Altitud: 30 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat un lateral de la casa, amb una superfície de 24 m² i orientat al sud. Consta de 5 arcs, coberta a una aigua, amb el corrent cap endavant, sostre lluit i bigues de fusta i paviment de formigó. Malgrat algunes actuacions, el riurau és manté bastant bé. Amb naia frontal modernista feta de fusta.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

12 m x 4 m

Orientació:

Sud (180°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Material de construcció:

Sostre: Algeps i bigues de fusta.

Sòl: Ciment.

Ús actual

Cotxera i magatzem

Via d'accés. Visibilitat:

Via d'accés: Junt a la redona de l'antiga CN-332, direcció el Verger. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Escarcers, 3 frontals i dos laterals, un dels quals ha estat reduït.

Material arc/intradós:

Maçoneria lluida / Rejoles

Mesures (amplària x alçada):

Amplària: 245 cm (el lateral, de 195 cm)

Alçada: 235 cm (el lateral, de 227cm)

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

40 cm x 30 cm x 175 cm

Material:

Tosca

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: -

Béns immobles: -

Notes i observacions.

La casa principal té dues altures de 100 m² cadascuna; a més, en la cara posterior hi ha una vivenda destinada a la família que tenia cura de la propietat.

Propietari més antic conegut: Romualdo Bosch Piera, prohoms de la societat local entre els segles XIX i XX, alcalde d'Ondara en 1903 pel partit conservador, comerciant panser, advocat, banquer, etc.

Riurau de Francisco Ferrando

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pedregals

Referència cadastral:

03095A00200269

Cartografia

Latitud: 38° 49' 47.93" N

Longitud: 0° 00' 47.33" E

Altitud: 31 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a la casa, de 60,5 m², orientat al Sud-oest, amb coberta a una aigua, sostre de rajola i bigues de fusta, i sòl de paviment ceràmic. Té 4 arcs i ha sofert poques transformacions.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

11 m x 5,50 m

Orientació:

Sud-oest (260°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Paret:

Sostre: Rajola roja i bigues de fusta

Sòl:

Ús actual

Residencial

Via d'accés. Visibilitat:

Antic camí de Vinyals. No visible.

Tipus:

Annex frontal.

els ulls

Nombre i tipus:

4 escarcers. 3 frontals i 1 lateral

Material arc/intradós:

Maçoneria lluïda / Lluït

Mesures (amplària x alçada):

250 cm x 230 cm

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

33 cm x 33 cm x 205 cm

Material:

Tosca pintada

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: -

Béns immobles: El riurau acull un plafó ceràmic amb la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats.

Notes i observacions.

Propietari antic més conegut: Francisco Ferrando Castelló, membre de la burgesia local.
Fa funcions de naia, acollint la vida social de la vivenda fent les funcions de terrassa.

Riurau de les Pujades

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Les Pujades

Referència cadastral:

03095A00400156

Cartografia

Latitud: 38° 50' 03.18" N

Longitud: 0° 01' 26.38" E

Altitud: 21 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a caseta, amb una superfície de 48 m². Orientat al Sud-est, té 3 arcs, la coberta d'una sola aigua, el sostre de rajola ceràmica i bigues de fusta i el sòl de terra. Darrerament, els arcs han estat cegats. No ha sofert més transformacions.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

Al llarg del segle XX.

Mesures (amplària · llargària):

12 m x 4 m

Orientació:

Sud-est (170°)

Estat de conservació:

Bon estat, ulls cegats.

Material de construcció:

Paret: Pedra i morter de calç

Sostre: Biguetes de fusta i rajola ceràmica

Sòl: Terra

Ús actual

Agrícola

Via d'accés. Visibilitat:

Camí de la Mar (o Palmar). No visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

3 escarsers (més dos laterals, un cegat i l'altre, minvat)

Material arc/intradós:

Maçoneria/Rajoles massisses

Mesures (amplària x alçada):

270cm x 235 cm

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (alçada):

170 cm

Material:

Tosca

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Notes i observacions.

Caseta de 48 m² d'una sola planta. Propietari més antic conegut: Rosario Ballester Mestre. Malgrat el darrer cegament dels ulls del riurau, es tracta d'un riurau d'alt valor per ser mostra de caseta pansera popular, propietat d'una família modesta de productors de pansa i pel fet tan de la singularitat de les seues columnes de tosca com per mostrar la senzillesa de l'arquitectura rural.

Riurau de Fermí Carrió

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Alfatares

Referència cadastral:

03095A00400094

Cartografia

Latitud: 38° 50' 13.66" N

Longitud: 0° 02' 03.46" E

Altitud: 19 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat frontalment a la casa i d'una superfície de 60 m². Té dos arcs frontals encristallats i enreixats, la coberta és d'un sol corrent i el sòl està pavimentat amb taulells ceràmics -l'original era de terra compactada-. El riurau ha sofert transformacions, com ara el tancament dels arcs, la cuina habilitada en una part del riurau o el lluit de la tosca, però tots ells són reversibles fàcilment.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

15 m x 4 m

Orientació:

Sud-est (135°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Paret: Pedra lluida amb algeps.

Sostre: Lluït amb algeps, amb bigues de fusta.

Sòl: Empissat amb taulell ceràmic modern.

Ús actual

Sala d'estar-menjador.

Via d'accés. Visibilitat:

Via d'accés: Camí de les Alfatares a la torre de Carrals (Dénia), cantoner amb camí del Molí d'en Coll. Visible.

Tipus:

Annex adossat frontalment.

els ulls

Nombre i tipus:

2 escarsers

Material arc / intradós:

Tosca llúida / Lluït

Mesures (amplària x alçada):

290 cm x 235 cm

els pilars

Secció (forma):

No visible, integrat a la paret.

Mides (ample x profunditat x alçada):

No visible

Material:

Tosca llúida

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

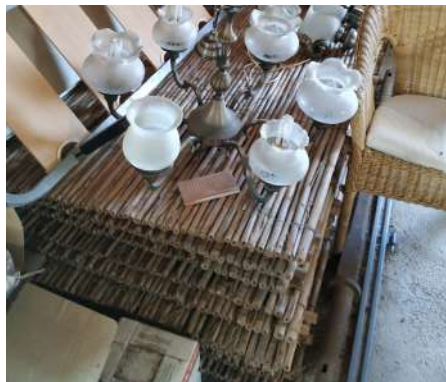
Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: Banyissos

Notes i observacions.

La casa, originària de finals del segle XIX, té al voltant de 200 m², repartits per igual en dues altures, la superior destinada a cambra, que manté una espillera que dóna al sequer i conserva una pila de canyissos.

Propietari més antic conegut: Fermí Carrió Pastor, conegut per Soto, de Benidoleig, casat a Ondara. A la caseta s'elaborava pòlvora negra amb marca registrada. El riurau original tenia cinc ulls més menuts que els dos actuals. Propietat actual de Fermí Carrió Frasés, el seu avi Fermí fou un dels últims pansers del poble.

Riurau de Pepe Giner

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Alfatares

Referència cadastral:

03095A00400099

Cartografia

Latitud: 38° 50' 09.28" N

Longitud: 0° 01' 56.76" E

Altitud: 21 mts

Estat del riurau després de la Dana del 12 setembre de 2019.

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a la casa, d'una superfície de 27 m², constava de dos arcs escarsers i uns preciosos pilars de tosca. Orientat al sud-est, la teulada, de teula àrab, tenia un sol corrent, el sostre era de canyís i bigues de fusta, i el sòl, de terra.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

6,75 m x 4 m

Orientació:

Sud-est (125°)

Estat de conservació:

Ruinós.

Ús actual

Cap

Via d'accés. Visibilitat:

Camí de la Torre de Carrals. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Es conserva 1 arc escarser cegat

Material arc / intradós:

Maçoneria / Taulell ceràmic

Mesures (amplària x alçada):

225 cm x 230 cm

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

30 cm x 30 cm x 185 cm (x2) i 175 cm (x1)

Material:

Tosca.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Pou

Notes i observacions.

Les últimes parets de l'immoble en ruïna caigueren a causa d'un tornado que afectà Dénia i Ondara el 12 de setembre de 2019. S'hi mantenen en peu alguns pilars. Separat de l'antiga construcció, hi ha un pou.

Propietari més antic conegut: Antonio Giner Aragonés.

10

Ondara

Riurau de José Sánchez

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Alfatares

Referència cadastral:

03095A00400395

Cartografia

Latitud: 38° 49' 49.25" N

Longitud: 0° 01' 42.31" E

Altitud: 29 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat frontalment a la casa i una superfície de 60 m². Orientat al sud-oest, té 3 arcs, les cantoneres de tosca, la coberta d'un sol corrent, el sostre lluit amb bigues de fusta i el sol de paviment ceràmic. Darrerament, ha estat objecte d'una rehabilitació (han quedat al descobert els tres arcs, s'han recuperat els pilars de tosca, que estaven pintats, etc).

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

12 m x 5 m

Orientació:

Sud-oest (215°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús. (2019).

Material de construcció:

Paret: Pedra irregular amb morter de calç

Sostre: Rajoles llúides i bigues de fusta

Sòl: Empissat amb taulell ceràmic modern

Ús actual

Residencial

Via d'accés. Visibilitat:

Camí de les Alfatares, ramal dret. Visible.

Tipus:

Annex adossat frontal.

els ulls

Nombre i tipus:

3 escarsers

Material arc / intradós:

250 cm x 220 cm

Mesures (amplària x alçada):

Maçoneria / lluït

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

43cm x 43cm x 165cm

Material:

Tosca

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: Caldera

Béns immobles: Pou.

Casa:

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Carlos Bosch Díaz, fill del General Bosch Sánchez.

La darrera reforma ha posat en valor alguns elements del riurau com els arcs i les columnes a més de l'utilització dela tosca.

Riurau de Francisco Català

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Alfatares

Referència cadastral:

03095A00400392

Cartografia

Latitud: 38° 49' 47.24" N

Longitud: 0° 01' 32.56" E

Altitud: 29 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a la casa, amb una superfície de 52,5 m² i orientat al sud-est. Té dos ulls, coberta a una sola aigua, amb paviment de formigó, sostre encanyissat i bigues de fusta, i cantoneres exteriors de rajola. El seu estat és prou degradat, requerint d'un projecte de rehabilitació.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

10 m x 5,25 m

Orientació:

Sud-est (140 °)

Estat de conservació:

Abandonat-ruïna parcial (recuperable).

Material de construcció:

Sostre: Encanyissat amb bigues de fusta

Sòl: Formigó

Ús actual

Cap

Via d'accés. Visibilitat:

Via d'accés: Camí de les Alfatares. No visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

1 escarser, 1 allindat

Material arc / intradós / dintell:

Maçoneria, taulell, Tronc de fusta

Mesures (amplària x alçada):

306 cm x 193 cm

els pilars

Secció (forma):

Quadrangular

Mides (ample x profunditat x alçada):

Variable

Material:

Rajola de fang

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Pou i corralet.

Notes i observacions.

La casa annexa té 140 m² repartits en una planta baixa i una cambra de 70 m² cadascuna, a banda d'un corralet i un pou exterior.

Propietari més antic conegut: Francisco Català Ballester, fundador de les botigues de roba d'*El Siglo Valenciano* (València), *Tejidos Català* i *Català la Moda* (Ondara). Al bell mig de la façana hi ha un plafó ceràmic amb la imatge de la Mare de Déu de la Soledat.

12

Ondara

Riurau de José Ferrando

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pla de la Font

Referència cadastral:

03095A00200178

Cartografia

Latitud: 38° 49' 34.95" N

Longitud: 0° 00' 29.01" E

Altitud: 36mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

El riurau fou erigit a principis del segle XX, adossat a una casa de camp de finals del segle XIX. El riurau té una superfície de 76,5 m², paviment de formigó, coberta a una aigua i s'orienta al sud-oest, i ha estat reformat en profunditat en la segona meitat del segle XX, amb nous materials.

El riurau

Data de construcció:

Principis s.XX.

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

17 m x 4,5 m

Orientació:

Sud-oest (210°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Material de construcció:

Sostre: Rajola amb biguetes de fusta.

Sòl: Formigó

Ús actual

Agrícola

Via d'accés. Visibilitat:

Camí vell de Beniarbeig, entre els túnels de l'AP-7 i la CN-332. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Allindats: tres frontals i dos laterals.

Materia d'intell:

Bigueta de formigó llüida

Mesures (amplària x alçada):

416 cm x 210 cm

els pilars

Secció (forma):

Quadrada

Mides (ample x profunditat x alçada):

43cm x 43 cm

Material:

Blocs llüits i emblanquinats

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Casa

La casa sobre la que s'adossa el riurau té 3 altures i una superfície total de 492 m², era l'habitatge de la família que tenia cura de la finca per compte del propietari i, ocasionalment, dels pansers durant la verema i elaboració de la pansa.

Notes i observacions.

A la dreta del riurau i la casa agrícola sobre la que s'adossa, s'erigeix una alqueria sumptuosa d'estil modernista, construïda per José Ferrando Ferrando, veí benestant del Verger, al voltant de 1910, propietari igualment del molí Nou, també conegut com *de Ferrando*.

Riurau de Baidal

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Calvari (actualment, sòl urbà).

Referència cadastral:

1918903YH6011N

Cartografia

Latitud: 38° 49' 27.38" N

Longitud: 0° 00' 59.75 E

Altitud: 36 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, annex a la casa, amb una superfície de 95 m² i orientat a l'est. Té 6 arcs, tots cegats -un dels quals és de major tamany que la resta-, la coberta és d'una aigua i està parcialment enfonsada, el sostre és de canyís i bigues de fusta i el paviment de taulell ceràmic. Al davant, conserva l'espai destinat a sequer, avui pàrquing ocasional dels veïns del barri. És el riurau de més llargària del terme.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

Ulls cegats.

Mesures (amplària · llargària):

23'5 m x 4 m

Orientació:

Est (90°)

Estat de conservació:

Abandonat-ruina parcial (recuperable).

Material de construcció:

Sostre: Encanyissat amb revoltons i bigues de fusta

Sòl: Taulell ceràmic.

Ús actual

Cap, en estat d'abandó

Via d'accés. Visibilitat:

Confluència del camí del Calvari, l'avda. de l'Oest i el c/ Menéndez Pidal. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

6 cegats escarsers

Material arc / intradós:

Maçoneria / rajola ceràmica

Mesures (amplària x alçada):

210 cm x 240 cm.

els pilars

Secció (forma):

-

Mides (ample x profunditat x alçada):

-

Material:

-

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Notes i observacions.

De dues altures, planta baixa i cambra, cadascuna d'uns 120 m².

Propietari més antic conegut: Manuel Pérez Sendra, migrant als Estats Units i regidor de la DRA en la II República. La casa també era coneguda com de *Dràpula*.

Riurau de Soler

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pamis

Referència cadastral:

03095A00700017

Cartografia

Latitud: 38° 49' 13" N

Longitud: 0° 00' 29.74" E

Altitud: 39 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX en forma d'L, adossat a la casa: el frontal té 5 ulls (tres arcs oberts, un cegat i un ull allindat) i una superfície de 85 m² i 6 ulls el lateral dret (5 arcs cegats i un obert), 64 m². Orientat al sud-est, té la coberta de teula, el sostre de rajola i bigues de fusta i el sòl es manté original, de rajola de fang. Els arcs i el riurau lateral són els elements més modificats.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

15,8 x 5,4 (davanter) i 16 x 4 (lateral dret).

Orientació:

Sud-est (135°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Arc central, necessitat de reconstrucció urgent.

Material de construcció:

Sostre: Rajola i bigues de fusta

Sòl: Rajola de fang

Ús actual:

Cap

Via d'accés. Visibilitat:

CV-731. No visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

10 arcs escarsers i un allindat

Material arc / intradós:

Maçoneria llúida / Taulells ceràmics, alguns lluits (10)

Mesures (amplària x alçada):

3m x 2m

els pilars

Secció (forma):

Quadrada

Mides (ample x profunditat x alçada):

47cm x 47cm

Material:

Tosca llúida

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Bassa i pou.

Notes i observacions.

Propietaris més antics coneguts: Vicente Soler Estela i José Soler Durà (pare i fill), de Pamis, alcaldes d'Ondara pel partit conservador en 1892 i 1896, respectivament.

Riurau de Bernardo el del Forn

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pamis

Referència cadastral:

03095A00700019

Cartografia

Latitud: 38° 49' 12.31" N

Longitud: 0° 00' 24.60" E

Altitud: 30 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a la casa, de 48 m² de superfície i orientat al sud-oest. Té dos ulls allindats, coberta d'una aigua, sostre lluit amb bigues de fusta i paviment ceràmic. No ha sofert grans transformacions.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

8 m x 6 m

Orientació:

Sud-oest (225°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Material de construcció:

Sostre: Lluït amb bigues de fusta

Sòl: Ceràmic

Ús actual

Agrícola i residencial

Via d'accés. Visibilitat:

CV-731. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

2 allindats

Material dintell:

Bigueta de formigó

Mesures (amplària x alçada):

295 cm x 177 cm

els pilars

Secció (forma):

Rectangular

Mides (ample x profunditat x alçada):

45 cm x 45 cm

Material:

Tosca emblanquinada.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Pou

Notes i observacions.

Casa de 110 m² d'una sola planta, amb pou exterior i annex al riurau.

Propietari més antic conegut: Bernardo Vives Gavilà, *Bernardo el del Forn*.

Riurau de Pepa Romans

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pamis

Referència cadastral:

03095A00300231

Cartografia

Latitud: 38° 49' 08.44" N

Longitud: 0° 00' 25.83" E

Altitud: 40 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau erigit al segle XIX, adossat a la caseta i amb una superfície de 85 m². Orientat al sud-est, té la coberta d'una aigua, el sostre lluit i bigues de fusta i el paviment ceràmic modern. La caseta ha sofert grans transformacions a partir de 1986, quan la seua propietària, Pepa Romans, adequà l'edificació a restaurant que, al poc, va ser mereixedor de premis i reconeixements, com ara una estrella Michelin el 2000. Tot i això, 3 dels 4 arcs frontals es preservaren; el que confrontava amb la cuina fou canviat de lloc.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

Convertit en restaurant.

Mesures (amplària · llargària):

17 m x 5 m

Orientació:

Sud-est (135°)

Estat de conservació:

Restaurat, transformat a altre ús.

Material de construcció:

Sostre: Lluït amb bigues de fusta

Sòl: Ceràmic modern.

Ús actual

Restaurant

Via d'accés. Visibilitat:

CV-731. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Nombre: 4 escarcers (un, lateral)

Material dintell:

Maçoneria llúida / Tosca

Mesures (amplària x alçada):

260cm x 215 cm (lateral:193 cm x 300 cm)

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

42 cm x 42 cm (capitell i base)

28 cm x 28 cm (fust)

172 cm d'alt.

Material:

Tosca

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Notes i observacions.

La caseta original sobre la que s'adossa el riurau, de 85 m², es manté, tot i que amb una distribució obligada per l'ús actual de restaurant.

Propietari més antic conegut: Antonio Miñana Sancho

Riurau de José Gil

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pamis

Referència cadastral:

03095A00700072

Cartografia

Latitud: 38° 48' 56.99" N

Longitud: 0° 00' 23,61 E

Altitud: 41 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau del segle XIX, adossat a la caseta i una superfície de 21 m², consta de dos ulls frontals i un lateral. Té coberta d'una aigua, el sostre encanyissat i les bigues de fusta i el sòl de terra. No ha sofert transformacions ressenyables.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

9,45 m x 2,25 m

Orientació:

Sud-est (135°)

Estat de conservació:

Acceptable

Material de construcció:

Sostre: Encanyissat i bigues de fusta

Sòl: Terra

Ús actual

Agrícola

Via d'accés. Visibilitat:

CV-7260, en el tram de Pamis a la CV-732. Visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

3 allindasts (1 lateral)

Material dintell:

Bigues de fusta

Mesures (amplària x alçada):

3 m (1,80 m) x 1,85 m(2,35 m)

els pilars

Secció (forma):

Rectangular

Mides (ample x profunditat x alçada):

30 cm x 30 cm x 200 cm

Material:

Blocs de grava i morter

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: -

Béns immobles: El casup té una superfície de 21 m² i es fa servir com

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: José Gil Cantó, veí de Pamis.

Riurau de Miquel Tormo

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Pamis

Referència cadastral:

03095A00700317

Cartografia

Latitud: 38° 48' 56.81" N

Longitud: 0° 00' 27.26" E

Altitud: 41 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau erigit en el segle XIX, adossat a la casa, amb una superfície de 90 m² i orientat al sud-est. Presenta 5 arcs en la cara frontal, 4 d'ells cegats, i dos laterals, la coberta a una aigua, el sostre lluit i bigues de fusta i el paviment ceràmic no original. El riurau presenta poques transformacions (per exemple, els arcs tapats), però reversibles.

El riurau

Data de construcció:

XIX

Transformacions significatives:

Ulls cegats, reversible.

Mesures (amplària · llargària):

19'50 m x 4,60 m

Orientació:

Sud-est (135°)

Estat de conservació:

Restaurant, mantenint el seu caràcter.

Material de construcció:

Sostre: Lluït (abans, encanyissat) i bigues de fusta

Sòl: Ceràmic no original.

Ús actual

Residencial

Via d'accés. Visibilitat:

CV-7260, tram Pamis a la CV-732. No visible.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

5 frontals (4 d'ells, cegats) i dos laterals
Arcs escarsers (un lateral, arc carpanell)

Material arc / intradós:

Maçoneria lluïda / Lluït

Mesures (amplària x alçada):

300cm x 220cm.

els pilars

Secció (forma):

Octogonal

Mides (ample x profunditat x alçada):

38 cm (capitell) x 26 cm (fust) x 36 cm (base) x 150 cm d'alt

Material:

Tosca.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns immobles: Pou i safareig

Casa: La casa té dues altures amb uns 150 m² per planta.

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Vicent Soler Estela i Vicente Soler Durà (pare i fill), alcaldes d'Ondara en 1892 i 1902, respectivament, pel partit conservador; més tard, passà a mans de Vicent Ginestar Peris, de Pamis, per 13.000 duros. La casa tenia vivenda contigua per als parellers i estable. El propietari actual recorda que quan va prendre possessió de la casa, al riurau es conservaven 200 canyissos i un bon nombre de sacs de pilons de fusta. És un dels riuraus de major tamany del terme. 1963 va ser l'últim any que es va fer pansa al riurau.

Riurau dels Falsars

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Falsars.

Referència cadastral:

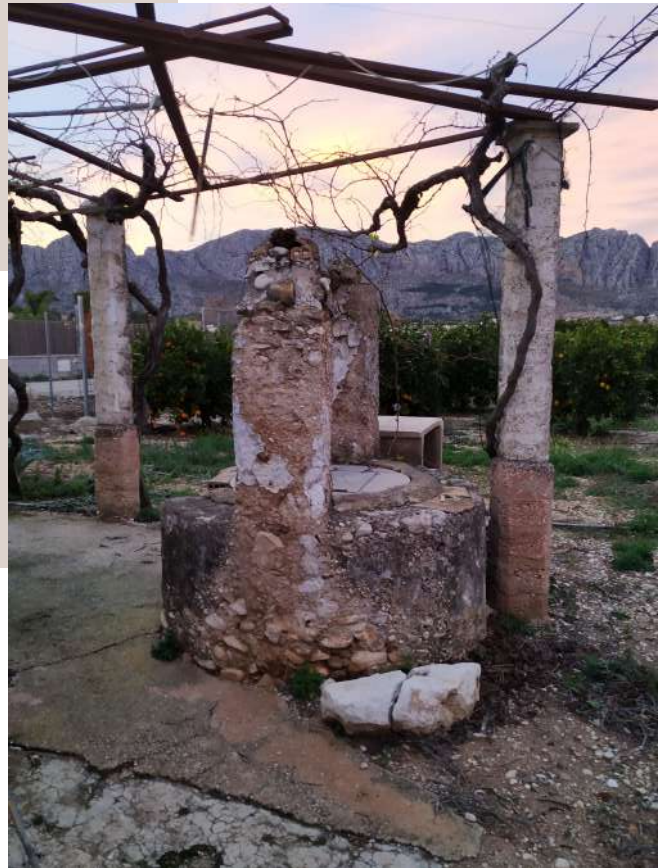
03095A00700164.

Cartografia

Latitud: 38° 48' 57.87" N

Longitud: 0° 00' 02.37" O

Altitud: 45 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau de la segona meitat del segle XIX, adossat a la caseta i una superfície de 28 m². Té dos arcs frontals i un lateral, el paviment de formigó, la coberta és d'una aigua, el sostre de rajola i bigues de formigó i l'orientació, de nord-oest. Les transformacions sols han afectat la coberta del riurau.

El riurau

Data de construcció:

Segona meitat del s.XX.

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

9,25 m x 3 m

Orientació:

1 cara a Nord-oest (340°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Material de construcció:

Sostre: Biguetes de formigó i rajola

Sòl: Formigó

Ús actual

Cap.

Via d'accés. Visibilitat:

Camí dels Fondos. Visible

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

Escarsers, 2 frontals i un lateral

Material arc / intradós:

- / Rajola ceràmica

Mesures (amplària x alçada):

195cm x 1195m.

els pilars

Secció (forma):

Rectangular

Mides (ample x profunditat x alçada):

50 cm x 30 cm.

Material:

Tosca.

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: -

Béns immobles: Pou

Casa: La caseta, d'una planta, té 28 m².

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Margarita Ribes Costa

Riurau de Pepa Granel

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Marjal

Referència cadastral:

03095A00200109

Cartografia

Latitud: 38° 48' 58.17" N

Longitud: 0° 00' 45.64" E

Altitud: 37 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

El riurau primitiu, adossat a la casa i anterior a 1900, tenia 34,5 m² i 3 ulls allindats (rectangulars) en la cara frontal, l'ull central dels quals era de major amplària que els dos ulls extrems. Els dintells eren bigues de fusta i els pilars de rajola. El corrent de la teulada era únic i recobert de teula àrab. El sòl era de terra.

El riurau actual, de 45 m², també adossat a la casa, és fruit de dues reformes, entre els anys 60 i 80, amb una cara frontal de 4 arcs escarsers i dos cares laterals, amb arcs de major grandària; la coberta és plana, de rajola ceràmica, i el sostre pla amb biguetes de formigó.

El riurau

Data de construcció:

1880

Transformacions significatives:

Reformes als anys 1960 i 1980.

Mesures (amplària · llargària):

13 m x 3,75 m

Orientació:

Nord-est (80°)

Estat de conservació:

Restaurant, mantenint el seu caràcter.

Material de construcció:

Sostre: Lluït de material i biguetes pintades

Sòl: Rajola ceràmica.

Ús actual

Terrassa

Via d'accés. Visibilitat:

Camí vell de la Llosa (o de la Marjal). Visible a certa distància.

Tipus:

Annex adossat.

els ulls

Nombre i tipus:

4 escarsers:

2 frontals i 2 laterals

Material arc / intradós:

rajola ceràmica lluida / maçoneria lluida

Mesures (amplària x alçada):

232 cm/395 cm x 223 cm / 236 cm

els pilars

Secció (forma):

Rectangular

Mides (ample x profunditat x alçada):

30 cm x 35 cm

Material:

Rajola ceràmica

la teulada

Corrent teulada:

Pla

Coberta:

Una aigua.

Material Teulada:

Rajoles ceràmiques

Béns mobles / Béns immobles / Casa

Béns mobles: La casa conserva un bon nombre de mobles originals.

Béns immobles: Forn d'escaldar.

La Casa: La casa té 103 m² coberts en planta baixa i 70 m² en la segona.

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Jose Durà Sendra. En el Cadastre de 1900 la casa amb riurau ja apareix com casa de Durà. Just davant, se situa el primer pou i dipòsit d'aigua potable que va tenir Ondara, construït en els anys 60 del segle passat i conegut com pou de Granel, en honor al seu propietari, José Granel Durà. Davant del riurau -junt a l'actual dipòsit- se situava el forn d'escaldar el raïm. La casa comptava, a més, amb un segon riurau, tancat i orientat al nord-est.

21

Ondara

Riurau de Tossals

Dades geogràfiques

Municipi:

Ondara.

Comarca, província:

La Marina Alta, Alacant.

Partida:

Tossals

Referència cadastral:

03095A00500037

Cartografia

Latitud: 38° 49' 33.72"N

Longitud: 0° 01' 41.66 E

Altitud: 29 mts

Breu descripció del riurau i del seu conjunt.

Riurau porticat -l'únic del terme- de principis del segle XX, de 36,60 m², orientat al nord-est, amb un ull central allindat i dos més laterals, amb sostre lluit i bigues de fusta i paviment ceràmic. No ha sofert grans transformacions.

El riurau

Data de construcció:

Principis XX

Transformacions significatives:

-

Mesures (amplària · llargària):

9,50 m x 3,85 m

Orientació:

Nord-est (45°)

Estat de conservació:

Bon estat, mai intervingut.

Material de construcció:

Sostre: Lluït i bigues de fusta

Sòl: Ceràmic.

Ús actual

Agrícola

Via d'accés. Visibilitat:

Camí vell de Dénia/Xàbia. No visible.

Tipus:

Porticat

els ulls

Nombre i tipus:

3 allindats(1 frontal, 2 laterals)

Material dintell:

Biga de fusta, bigueta lluïda

Mesures (amplària x alçada):

280 cm x 260 cm

els pilars

Secció (forma):

Quadrada

Mides (ample x profunditat x alçada):

23 cm x 23 cm x 205 cm

Material:

Pedra calcària

la teulada

Corrent teulada:

Cap avant.

Coberta:

Dos aigües

Material Teulada:

Teula àrab.

Béns mobles / Béns immobles / Casa

La Casa: La casa, de dues altures, té 60 m² i 96,75 m² en la segona, i un pati posterior tancat.

Béns immobles: Dins el riurau hi ha una cuineta de llenya i carbó.

Notes i observacions.

Propietari més antic conegut: Josefa Sapena Sendra.

LA PLAÇA DE BOUS D'ONDARA

L'exponet final d'una gran era

L'excusa per a fer en 1901 la plaça de bous d'Ondara va ser la recerca d'un revulsiu que complementara l'oferta d'una Fira que, a juí de les autoritats locals, mostrava signes preocupants de decadència. La gent d'altres pobles ja no hi acudia en massa com abans i el comerç local se'n ressentia. Però el model no podia ser el de Pedreguer, amb una plaça de bous de fusta -com la que es féu a Ondara en 1900-, que acabà en tragèdia, sinó d'obra, estable i consistent. La pressa vingué provocada per una forta competència comarcal, ja que Dénia i Xàbia tenien els mateixos anhels. El motor fou el col·lectiu: Ajuntament, partits, el poble en peça, en definitiva, tot Crist. I, per si faltava, algun detall, Ondara comptava amb la figura de Luís Santonja Faus, com a projectista i director de les obres. Res no podia eixir mal i res no va eixir mal.

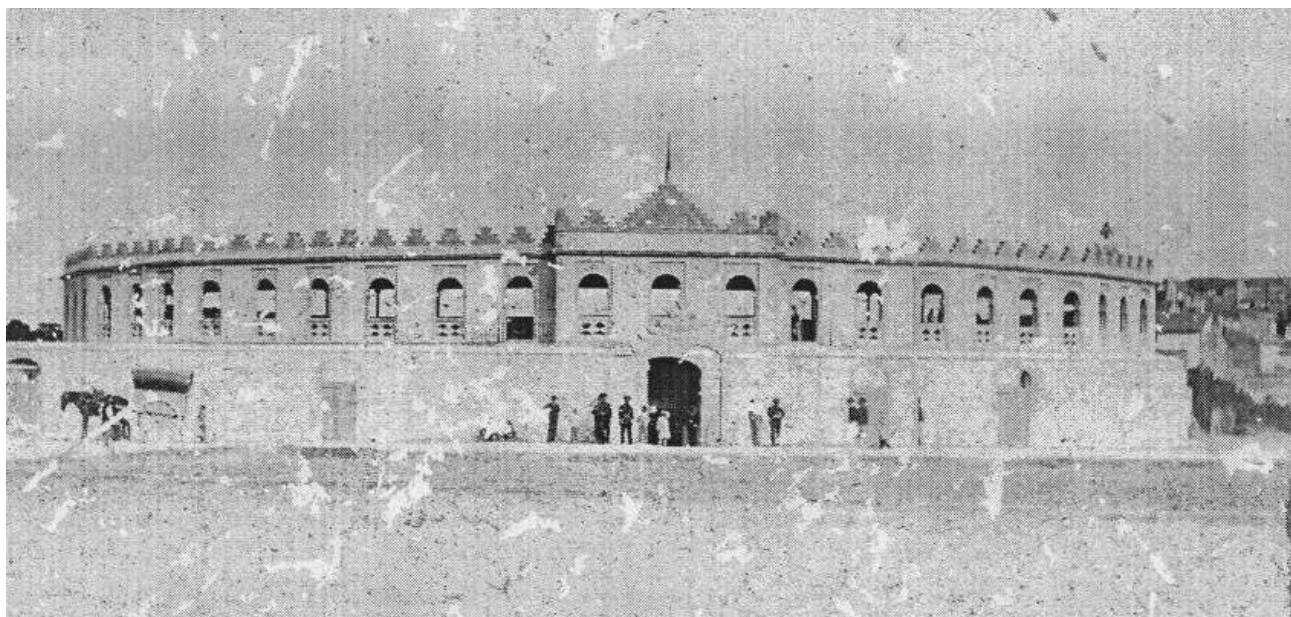
El moment elegit per consumir aquest somni fou clau. L'economia basada en la producció i la comercialització de la pansa, encara generava beneficis, tot i que començava a mostrar signes de debilitat. En realitat, es trobava amb una crisi de conseqüències catastròfiques davant els nassos, que ningú no podia ni imaginar. Perquè s'entenga, la plaça ni tan sols s'haguera plantejat deu anys més tard.

La realització de l'obra fou un prodigi d'eficiència constructora. Començà el 18 d'abril de 1901 i el 20 d'octubre del mateix any ja estava llesta per inaugurar. Sota la batuta de Santonja i amb els mestres picapedrers de la Xara, que se sabien la lliçó de memòria, una colla d'una trentena d'operaris féu realitat el somni: acabar-la per a la Fira de l'any en curs. Però, a més, hi ha un detall que se'ns escapa, la capacitat de la plaça. Ondara tenia una població de 3.500 habitants en 1901 i l'aforament es va fer per a 6.000 espectadors. Per fer-nos una idea de la magnitud d'aquesta dada, és com si València, amb un poc més de 200.000 habitants en 1900, haguera erigit una plaça de bous amb capacitat per a 250.000 persones. A que sona bestial? Just açò és el que va fer Ondara.

A l'èxit de la plaça d'Ondara s'afegia el fracàs -els fracassos, caldria dir- dels repetits intents de Dénia de comptar amb una plaça estable o de la pròpia Xàbia. La injecció d'autoestima i de patriotisme en vena que van rebre els ondarencs va ser descomunal: Ondara apareixia en els mapes, Ondara era notícia recurrent en la premsa nacional, érem el poble de la plaça, la plaça era la nostra targeta de visita, la nostra carta de presentació, el nostre orgull, ho era tot per a un poble que tenia poques coses que destacar. Per no tindre, no teníem ni aigua corrent a les cases.

Entre l'orgull i la fanfàrria hi ha una línia molt fina; entre l'admiració i l'enveja, també. La qüestió és que és d'aquesta època quan arranca la mala fama de fanfarrons que tenim els ondarencs entre els pobles de la contornada, ja que no desaprofitàvem cap ocasió per restregar-los per la cara que Ondara tenia plaça i els altres no. Què hi farem!

Però de dificultats també en vam tenir. Amb tota franquesa cal dir que si encara tenim plaça és perquè la deessa Fortuna ha jugat al nostre favor en reiterades ocasions: en 1914 l'empresa arrendatària fa suspensió de pagaments, s'embarga, se subhasta en 1918 i se la queden dos veïns del poble: el terratinent Batiste Vives Terentí i l'advocat José Bosch Martí de Veses. Durant la Guerra és desmantellada parcialment fins amenaçar ruïna total. L'Ajuntament intenta quedar-se-la irregularment per fer el Prado. Els propietaris s'hi neguen i, més tard, s'avenen a vendre-la a l'Ajuntament amb una condició: la plaça serà plaça o no hi ha tracte. L'Ajuntament accepta, treu a concurs la reconstrucció i explotació i, en l'últim moment, quan anava a quedar desert, es presenten Juan Noguera i els germans Garrido, tots tres d'Ondara. En tres mesos la van rehabilitar i la van reinaugarar. A què es increïble? A mi m'ho sembla.

Plaça de Bous d'Ondara, 1901

Plaça de Bous d'Ondara, 2020

EL MUT DE MORAND

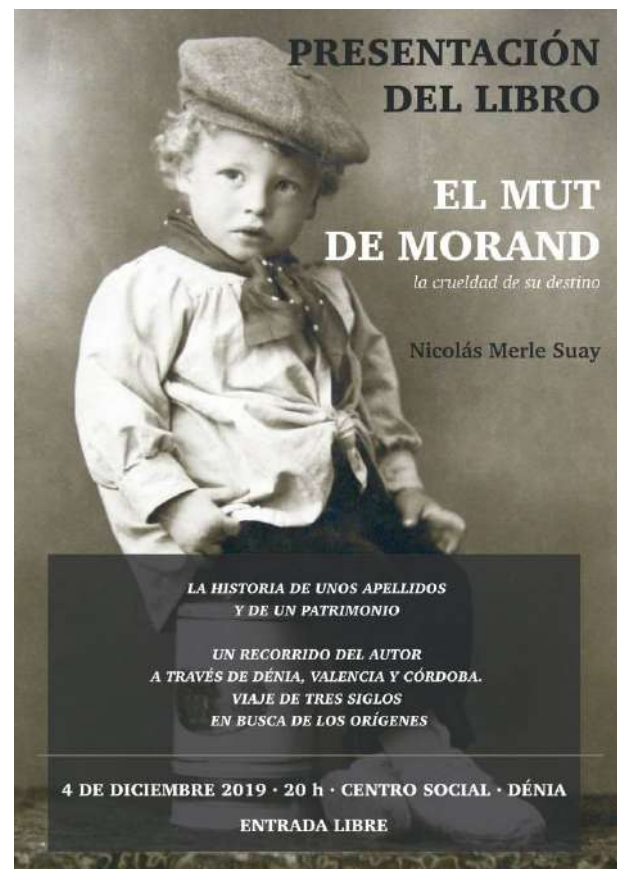
La crueldad de su destino

Autor: Nicolás Merle Suay
Autoedició. Novembre 2019
Impresió: Dprint, Dénia
Pàgines: 301

22 Apartats: La razón del título y el subtítulo;
 Introducción; Antecedente I, origen familiar;
 Antecedente II, Aguas.

13 capítols:

I, Principales hitos históricos, año 1914
 II, Principales hitos históricos, año 1923
 III, La Plaza Mosén Milà nº 5
 IV, El nacimiento
 V, los primeros pasos de Carlos
 VI, Los testamentos
 VII, Los primeros pasos de María Luisa
 VIII, La boda de mis padres
 IX, Nuestra infancia
 X, Los Cuñadísimos
 XI, La incapacitación
 XII, El fallecimiento de mi padre
 XIII, La viudez de mi madre
 Epílogo; Personajes referenciados; Anexo I; Anexo II,
 Anexo III.

El protagonista d' El Mut de Morand és Carlos Merle Morand, que suma els dos llinatges més influents en l'economia valenciana durant molts decenis. Nascut a València el 3 d'octubre de 1914, era fill únic dels cosins germans Nicolás Merle Morand i Rosario Morand Carbonell, i per tant, l'hereu de la gran fortuna familiar. Anteriorment, Rosario havia tingut dos avortaments i el tercer part va ser l'oportunitat única de salvar el patrimoni familiar. La boda s'havia celebrat a Dénia, oficiada pel canonge de la catedral de València, Roc Chabàs, familiar llunyà dels contraents, que es va desplaçar a postes per a la celebració.

Carlos Merle Morand va nàixer sord-mut, i va ser educat en el col·legi de sord-muts de València. El mut, i sord, fill de Morand és ara el protagonista d'un llibre que el seu fill ha fet passar a la història amb gran aportació, no només de records i vivències, també, de documents originals que l'il·lustren i donen fe de totes les afirmacions que fa l'autor, el qual realitza un exercici extremadament valent de despullar-se, i despullar la història de la seua família, davant del lector. I el lector agraïx molt poder conèixer tan les intimitats d'estes famílies mítiques com la seua trajectòria cívica. I tot això, contat de primera mà, pel protagonista que actualment du el llinatge de la família: Nicolás Merle Suay, l'autor. Encara que la saga dels Nicolás Merle continua amb Nicolás (junior) Merle Prats i el darrer, vingut fa uns mesos al món, Nicolás Merle Arias que ha nascut als EEUU.

De dreta a esquerra: Nicolás Merle Suay, Nicolás Merle Prats amb l'editor al braç i Nicolás Merle Arias.

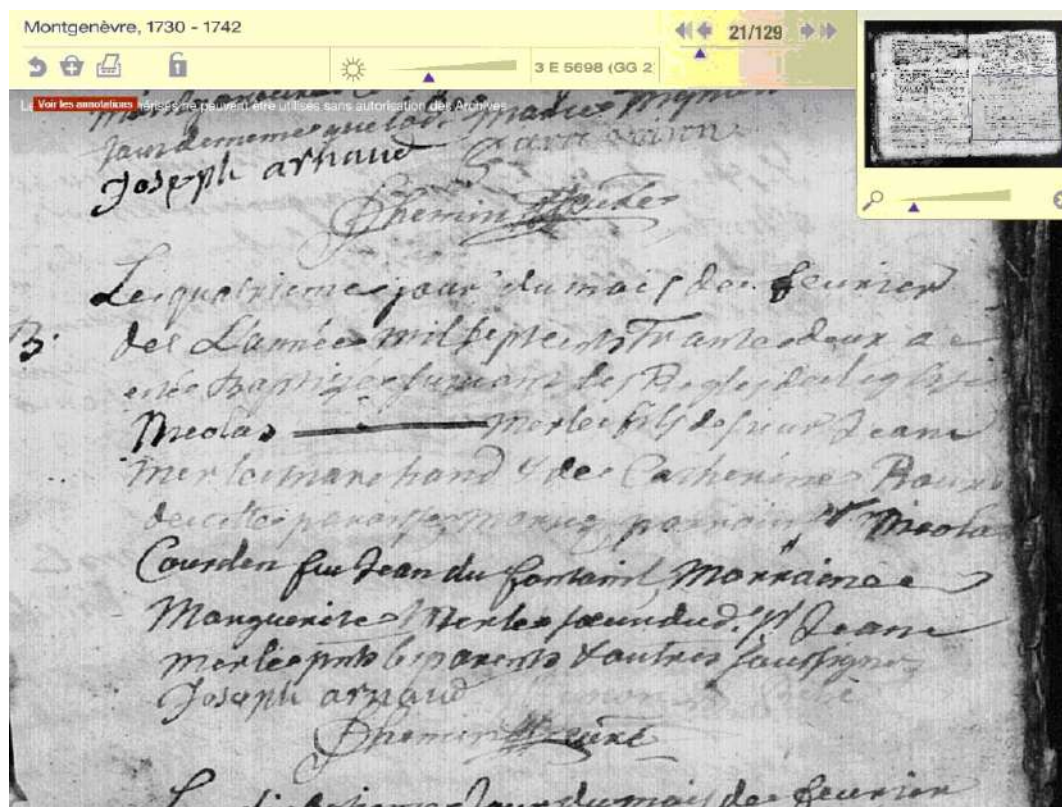
Els cognoms, Merle primer, i, uns anys més tard, Morand, apareixen a Dénia, a finals del segle XVIII.

ELS ORÍGENS.

Els llinatges: Els Merle vénen del nord de la Provença.

Els Morand, d'Oloron, la Gascunya.

Nicolás Merle Roux, fill de Joan Merle i Caterina Roux, batejat a Montginebre, al nord de la Provença, el 4 de febrer de 1732, és, probablement, el primer Nicolás Merle que ve a Dénia (p.26). A l'Ajuntament de Dénia trobem de regidor, l'any 1766, Francisco Merle, Procurador Síndic General, el primer que tenim documentat (p. 27). El cognom Morand apareix uns anys més tard, el 22 de desembre de 1789, Juan Morand, Regidor primer.

Partida de naixement de Nicolás Merle Roux.

L'ECONOMIA VALENCIANA

Els Morand, Merle, Chabàs, Fourrat, Bordehore, etc s'instal·len a Dénia, Gandia i València. Pràcticament en tota la costa hi ha possessions seues; segons l'autor: "Aprofitant l'època desamortitzadora adquirixen nombrosos immobles. Van ser, durant molts anys, els majors contribuents de l'Erari Públic"(p. 23). Són els artífexs del gran èxit de la pansa que comercialitzaven, així com altres productes agrícoles: "Mantenien molts dels seus contactes en les seues terres d'origen. Això els va donar avantatges i els va facilitar dedicar-se a l'exportació en un port tan actiu com el de Dénia. Exportaven pansa i altres productes agrícoles a Londres, l' Havana, Nova York i Marsella... (p.35).

Dio, Dio, l'economia valenciana in mani dei occitani!

Des d'Occitània a Dénia

A Dénia, hi ha una dita que advertix, “ser més ric que Morand”, com a signe de prosperitat. Ara, el fill de Carlos Merle Morand, i de María Luisa Suay Sobrecases, Nicolás Merle Suay, ha publicat, *El mut de Morand. La crueldad de su destino*,, sobre la història de diverses generacions de la família Morand, en el qual analitza el dolor que va acompanyar la vida del seu progenitor.

En la presentació, a Dénia, va participar, Nicolás Merle, acompanyat del propi alcalde Vicent Grimalt, el regidor de Cultura Raúl David, de l'arxivera municipal Rosa Seser i del seu cosí Juan Noguera Merle, com a homenatge a son pare i al seu desgraciat destí, en nàixer sordmut. Privat de la parla i l'oïda, va perdre la vista també, cosa per la qual va ser incapacitat; va morir dos anys més tard, a l'edat primerenca de 52 anys; i d'ací, la crueltat del seu destí.

Ja fa més de deu anys, Jesús Moncho, recreava en la seua publicació, “Port de l'Est”, la relació d'amor novel.lada entre una jove de la família Morand Merle i un jove aventurer, en el marc de la confrontació, a la fi del segle XIX, entre partidaris i detractors de l'expansió comercial de la ciutat i el seu port, entre la família Morand i els Bordehore, a propòsit de l'auge del comerç de la pansa.

Més tard, el 2015, el mateix alcalde de Dénia, Vicent Grimalt, rebia en el Saló d'Actes de l'Ajuntament, a la nombrosa família de l'empresa olivera Carbonell, fent referència a les famílies Merle, Morand, Bordehore i Chabàs, que, principalment des d'Occitània - com Joan Martinis i Lluís Fornés “El Sifoner”, van acreditar a Nicolás Merle amb la partida de naixement del seu avant passat, Nicolás Merle Roux, en Montgenèvre, 1732 - van arribar a Dénia, a mitjan segle XVIII. L'alcalde va agrair la seua contribució a la prosperitat del municipi.

La relació dels Carbonell amb el municipi de Dénia s'inicia amb el matrimoni d'Antonio Carbonell Llácer, d'Alcoi, amb Càndida Morand Bordehore, en 1851. Antonio Carbonell, es traslladaria a Còrdova, 1866, per a posar en marxa la que seria la important empresa olivera espanyola, que més endavant prosperaria amb el seu fill, Carlos Carbonell Morand, amb el nom de Viuda de Carbonell.

Nicolás Merle, destapa, amb la publicació de la història de la seua família gran part de la vida de Dénia en els dos darrers segles amb abundant material documental i gràfic, entre el qual cal assenyalar l'aportat per Javier Bonilla Musoles, espòs de Marita Sancho Merle, en, “Arquitectura Suburbana en el Marquesat de Dénia. Una lectura de sus villas en clave edificatoria”.

El llibre, un homenatge a una saga familiar, ho és també de la història de Dénia que apareix entre les seues pàgines, i aconseguix des de l'aprofitament de les aigües destinades al reg, per a passar del secà al regadiu -Junta d'Aigües de Dénia- fins a arribar a personatges il·lustres, com Roc Chabàs, entre altres, Canonge de la Catedral de València, i Historiador, qui va realitzar, fa ja dos segles, excavacions en l' Hort de Morand, que hui Nicolás Merle reivindica, com a parc arqueològic per a Dénia, del que va ser la Dianium romana.

En Dénia, hay un dicho que advierte, "ser mésric que Morand", como signo de prosperidad. Ahora, el hijo de Carlos MerleMorand, y de María Luisa SuaySobrecases, Nicolás MerleSuay, ha publicado, El mut de Morand. La crueldad de su destino", sobre la historia de varias generaciones de la familiaMorand, en el cual analiza el dolor que acompañó la vida de su progenitor.

En la presentación, en Dénia, participó, Nicolás Merle, acompañado del propio alcalde VicentGrimalt, el regidor de Cultura Raúl David, de la archivera municipal Rosa Seser y de su primo Juan Noguera Merle, como homenaje a su padre y a su desgraciado destino, al nacer sordomudo, y, que, privado del habla y el oído, perdería la vista, siendo incapacitado, muriendo dos años más tarde, a la temprana edad de 52 años, y de ahí la crueldad de su destino.

Ya hace más de diez años, Jesús Moncho, recreaba en su publicación, "Puerto del Este", la relaciónde amor novelada entre una joven de la familia MorandMerle y un joven aventurero, en el marco de la confrontación, a finales del siglo XIX, entre partidarios y detractores de la expansión comercial de la ciudad y su puerto, entre la familia Morand y los Bordehore, a propósito del auge del comercio de la pasa.

Más tarde, en2015, el mismo alcalde de Dénia, VicentGrimalt, recibía en el Saló d'Actes de l'Ajuntament,a la numerosa familia de la empresa aceitera Carbonell, haciendo referencia a las familias Merle, Morand, Bordehore y Chabàs, que,principalmente desde Occitània - como Joan Martinis y LluísFornés"El Sifoner", acreditó a Nicolás Merle con la partida de nacimiento de su antepasado, Nicolás MerleRoux, en Montgenèvre, 1732 - llegaron a Dénia, a mediados del sigloXVIII, agradeciendo el alcalde su contribución a la prosperidad del municipio. La relación de los Carbonell con el municipio de Dénia se inicia con el matrimonio de Antonio Carbonell Llácer, de Alcoi, con Cándida MorandBordehore, en 1851. Antonio Carbonell, se trasladaría a Córdoba, 1866, para poner en marcha lo que sería la importante empresa aceitera española, que más adelante prosperaría con su hijo, Carlos Carbonell Morand, con el nombre de Viuda de Carbonell.

Nicolás Merle, destapa, con la publicación de la historia de su familiagran parte de la vida dianense en los dos últimos sigloscon abundante material documental y gráfico, entre el cual cabe señalar el aportado por Javier Bonilla Musoles, esposo de Marita Sancho Merle, en, "Arquitectura Suburbana en el Marquesat de Dénia. Una lectura de sus villas en clave edificatoria".

El libro,un homenaje a una saga familiar, lo es también de la historia de Déniaque aparece entre sus páginas, y alcanza desde el aprovechamiento de las aguas destinadas al riego, para pasar del secano al regadío, Junta de Aguas de Dénia, hasta llegar a personajes ilustres, como RocChabàs, entre otros, Canónigo de la Catedral de València, e Historiador, quien realizó, hace ya dos siglos, excavaciones en el Hort de Morand, que hoy Nicolás Merle reivindica, como parque arqueológico para Dénia, de lo que fue la Dianium romana.

El protagonista d' El Mut de Morand és Carlos Merle Morand, que suma els dos llinatges més influents en l'economia valenciana durant molts decenis. Nascut a València el 3 d'octubre de 1914, era fill únic dels cosins germans Nicolás Merle Morand i Rosario Morand Carbonell, i per tant, l'hereu de la gran fortuna familiar. Anteriorment, Rosario havia tingut dos avortaments i el tercer part va ser l'oportunitat única de salvar el patrimoni familiar. La boda s'havia celebrat a Dénia, oficiada pel canonge de la catedral de València, Roc Chabàs, familiar llunyà dels contraents, que es va desplaçar a postes per a la celebració.

Carlos Merle Morand va nàixer sord-mut, i va ser educat en el col·legi de sord-muts de València. El mut, i sord, fill de Morand és ara el protagonista d'un llibre que el seu fill ha fet passar a la història amb gran aportació, no només de records i vivències, també, de documents originals que l'il·lustren i donen fe de totes les afirmacions que fa l'autor, el qual realitza un exercici extremadament valent de despullar-se, i despullar la història de la seua família, davant del lector. I el lector agraïx molt poder conèixer tan les intimitats d'estes famílies mítiques com la seua trajectòria cívica. I tot això, contat de primera mà, pel protagonista que actualment du el llinatge de la família: Nicolás Merle Suay, l'autor. Encara que la saga dels Nicolás Merle continua amb Nicolás (junior) Merle Prats i el darrer, vingut fa uns mesos al món, Nicolás Merle Arias que ha nascut als EEUU.

De dreta a esquerra: Nicolás Merle Suay, Nicolás Merle Prats amb l'editor al braç i Nicolás Merle Arias.

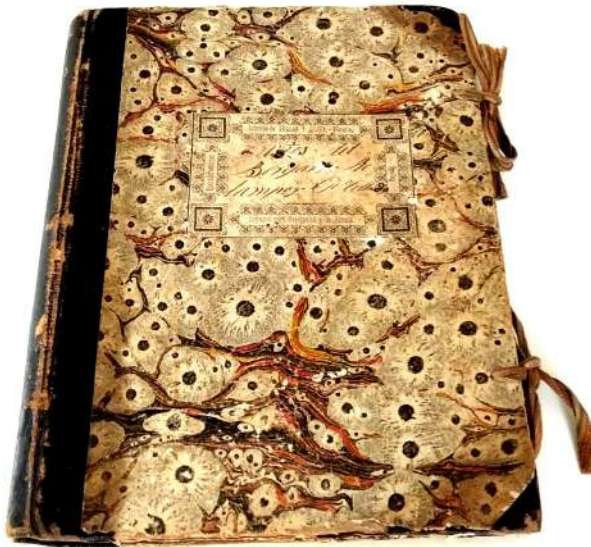
El bergantí "Relámpago"

Vaig trobar, en una prestatgeria oblidada de la vila de camp, un document manuscrit. Tenia la grandària d'un quadern. Cordons lligats amb un llaç tancaven el contingut. En la portada, entre les lletres desgastades pel temps, difícilment es podia llegir "Notas del Bergantín Relámpago, Cpt. Collado", (Capità Collado), a baix, ja en lletra a màquina: "Impresos para navegación y de Aduana"; a dalt "Librería de Sellas y Oliva, - Plateria". En una primera ullada ràpida ja vaig trobar referències als anys 1848 -1850.

La vila on descansava el manuscrit era la Boveta Morand, que va ser construïda per José Antonio Morand.

José Antonio va ser un gran productor i exportador de panses, de principis i mitjant S. XIX. Era el propietari del bergantí "Relámpago", <<Juan Morand y Cia. dominava el panorama navier local amb tretze naus, entre els que es trobava el Bergantí Relámpago (105 Tm) per al qual treballava el Capità Collado>> (Calvo, Javier 2003 · cita 1).

El quadern d'abord estava replet d'anotacions sobre les provisions, noms de mariners, jornals, dates, ports... una finestra imprevista a una època florent de la història de la nostra comarca.

Manuscrit *El Bergantín Relámpago*

El bergantí, una embarcació de dos mastelers (la major i el trinquet) i de veles quadrades, originàriament havia sigut concebut com a vaixell de guerra en el segle XIII. A causa de la seua velocitat i maniobrabilitat era un dels vaixells favorits dels pirates del Mediterrani, <<i>a això devia el seu nom, derivat de "brigante" (bandit)>> (Spinelli, Anna 2003 · cita 2). Durant els segles XVIII i XIX els bergantins van ser utilitzats de forma generalitzada per al transport de mercaderies pel fet que arribaven a transportar fins a 600 tones gràcies a la seua gran superfície de velam. A més, la rapidesa i agilitat en la maniobra, la van convertir en una embarcació molt adequada per al transport.

Dènia en aquell moment era un port molt actiu i la població bullia. El flux de persones i mercaderies provocava no sols activitat mercantil, sinó també cultural i d'oci. Tot s'ententeixia gràcies en gran manera a l'auge de l'exportació de la pansa i d'altres productes agraris. Des de Xaló, Orba, Pedreguer i la resta de les poblacions de la comarca i de comarques veïnes, portaven els seus productes al port de Dènia. Majoritàriament ho feien en carros, per a després ser carregats en els navilis i exportats a Londres, Marsella, Barcelona ... Els cotxes a motor encara no existien i el transport terrestre es realitzava mitjançant animals. Les garrofes, representaven gran part del "combustible" que els animals consumien.

Els navilis salpaven amb els productes agraris . . . mariners, cuiners d'abord, ferrers que reparaven

aparells, fusters que clavetejaven les naus, calafaters, agricultors, comerciants, advocats ...tots traginaven ...i les naus tornaven amb els beneficis obtinguts i productes nous que importaven dels països llunyans. Mobles, estris i nous gèneres que atreïen als curiosos. Les naus portaven a Dènia històries i un aire de novetat exaltada. Places repletes, teatres, espectacles a l'aire lliure, terrasses, tertúlies ...va ser una època florent gràcies a un sistema de comerç, on la primera baula del qual eren els productes agraris i especialment la pansa. Algú em va dir que en algun idioma d'orient "Dènia" significava: "prop de totes les parts, el punt més pròxim a tots els punts, cap a on es convergeix", "diana". En aquella època sembla que va ser així. Una diana amb la meitat de la circumferència en la terra, i l'altra meitat en la mar.

El quadern d'abord del Bergantí "Relámpago" és una espiera estreta, el pany d'una porta a través de la qual mirar a aquells carrers (d'entones), a aquelles places.

Cal agusar la vista per a traure-li els secrets al Quadern. El manuscrit es va escriure fa ja quasi dos segles, la tinta perdura, fidel en el seu treball de dibuixar les paraules, però la cal·ligrafia barroca a vegades deixa veure amb claredat les paraules i altres vegades les oculta quasi definitivament. Rellegir, desxifrar, comparar en una llista i en una altra. A vegades resulta difícil saber a què s'està referint el Capità Collado. El quadern et convida a mirar, però no t'ho posa fàcil.

Comence a llegir: “Gastos de Víveres del Bergantín Relámpago”, “Gastos de Boca del Bergantín Relámpago” “Nota de los salarios de la tripulación del Relámpago”.

Entre els ports que aconseguisc desxifrar estan els d'Anglaterra, Barcelona, Cadis, el port de Gràcia, Algesires. Però el que més em sorprén és, al principi del quadern, el port de l'Havana. Fins a l'Havana va arribar el Bergantí en 1850 amb tot just una tripulació de 10 mariners? Més endavant seguisc llegint: Havana, despeses per a la plaça, i unes línies més endavant “per un barril de canya” “70 reals”. Imagine, encara que no estic segur, que el ‘barril de canya’ degué ser un aiguardent obtingut de la canya de sucre, el hui famós rom cubà. Segueixen els ports, ... reparacions a Dénia, València, realment el Relámpago traginava sense descans i en el port de Dénia tenia el seu refugi.

La tripulació canvia poc, i en aquest xicotet fragment s'aconsegueix llegir raonablement bé els noms dels mariners:

Nota de los salarios de la Tripulación del Relámpago

Capitán	Diego Collado	no especifica
Piloto	Félix Collado	no especifica
Contra maestre	Vicente Badrana	16 reales
Cocinero	José López	12 reales
Marinero	Francisco ¿?	11 reales
Marinero	Francisco Cardona	11 reales
Marinero	Francisco Fornés	11 reales
Marinero	Juan Sala	11 reales
Marinero	Miguel Pérez	11 reales
Mozo	Roberto Servera	4 reales
Mozo	José Morato	4 reales

Llistat original

La tripulació estava formada per 10-11 mariners que s'encarregaven de governar la nau i creuar l'ample oceà Atlàntic. Juan Sala en alguna nota apareix com a ‘mariner’, i en alguna nota posterior com a ‘contra mestre’. Noms com Mariano Serra, Miguel de la Mar, José Mengual, Baltasar Guillem, Jaime Moll... van repetint-se en les notes. Van ser, la tripulació del Relámpago.

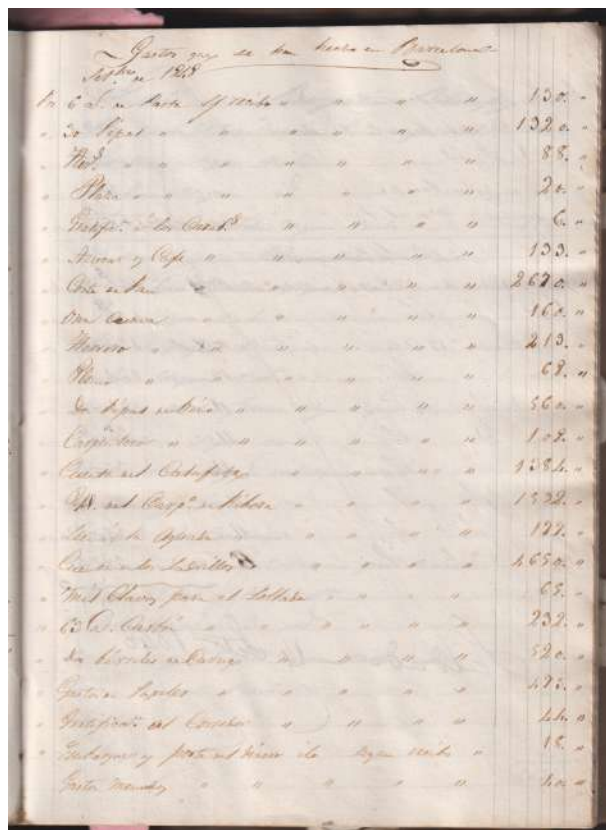
Les places de les poblacions portuàries on arribava el Bergantí eren els centres neuràlgics. En elles s'aprovisionaven de tot el que necessitaven per a les travessies, trobaven els oficis per a les reparacions, ferrers, fusters, calafaters, carboners ...i realitzaven les transaccions.

Alguns dels productes que més es repeteixen en els llistats de queviures són: el sucre, la sal, la farina, l'aiguardent, el bacallà, alguna botella de vi, claus per a rematar fustes, xocolata sense lliurar, carbó... En els llistats de despeses es mesclen les provisions, els serveis de reparació, elements necessaris per a la navegació i gratificacions a algunes de les autoritats amb les quals havien de tractar: guàrdia portuària, duana, descarregadors, i corredors.

Un dels llistats que millor aconseguisc llegir és l'aprovisionament que realitzen en el port de Barcelona.

Gastos que se han hecho en Barcelona 1848

Por 6 @ de pasta según recibo	130	Reales
30 Pipas	1920	Reales
Plaza	20	Reales
Gratificación a los carabineros	6	Reales
Azucar y café	199	Reales
Coste en pan	267	Reales
Herrero	219	Reales
Plomo	68	Reales
Dos pipas de vino	560	Reales
Carpintero	108	Reales
Cuenta del Calafate	1384	Reales
Cuenta del Carpintero de Ribera	1598	Reales
Llenar la aguada	177	Reales
Cuenta en los Ladrillos	1690	Reales
Mil clavos para el Collado	69	Reales
63 @ de carbón	298	Reales
dos barriles de Orujo	520	Reales
Gastos de papeles	473	Reales
Gratificación al corredor	44	Reales
Gastos menudos	40	Reales
Por una bombilla para sacar agua	16	Reales

Llistat original

Les arroves, les pipes (480 L.), les cistelles o els barrils "según recibo" eren les unitats de mesura. Olives segons rebut, anxoves segons rebut, culleres, 82 arroves de farina, gallines, claus, creïlles, carabasses, gratificació a la comandància, duana, patent de sanitat, despeses de la plaça, fil i tancaments, gratificació al guarda de salut. Al peu, d'una relació de despeses i per a saldar els comptes es llig: "dinero recibido de los SS Morand en varias veces... 2.000 reales".

El quadern d'abord guarda la multiplicitat del detall, el nom dels mariners, els queviures, els serveis, les reparacions... A Barcelona van necessitar comprar una xicoteta bomba per a extraure l'aigua, és la matèria, la substància d'una època i una història.

Eixa època és part de la història del nostre territori, que ha influït sense que ho percebem, en el nostre paisatge, la nostra arquitectura, i la nostra cultura cosmopolita. La història sense grans personatges, només la realitat viscuda per aquelles persones. Som, en part, tot el que han sigut abans de nosaltres: els èxits (assoliments) i les decepcions.

Les notes del Bergantí Relámpago fins i tot guarden algun secret. Anys més tard, quan el Capità Diego Collado retorna el quadern al seu amo, José Antonio Morand, queden fulles en blanc. José Antonio les aprofita per a enviar cartes als seus estimats germans Jaime i Juan, o apuntar les despeses de construcció de la vila de la Boveta per Patricio Ferrandis, on va acabar descansant el propi manuscrit en una de les seues grans prestatgeries.

L'ús que l'home fa del territori va transformant el paisatge, la cultura i la seua gent. Abans fins i tot de la pansa i dels cultius intensius, en els nostres paisatges costaners abundaven les xicotetes zones humides, les marjals on creixien joncs, canyisos i boga. En els vessants de les muntanyes dominaven els cultius de secà com la garrofera, l'olivera i l'ametler, i les serres litorals com la de Segària s'estenien cap a la mar a través de matolls, que en arribar a la planícia contactaven amb els canyissars i els horts. Després va arribar la pansa amb el seu paisatge harmònic, les seues línies rectes, les seues terrasses i les seues riurals. La pansa va portar una època d'esplendor que va influir marcadament en tota la comarca i comarques veïnes. Quan l'explotació de la pansa va començar a decaure, a la fi del S. XIX, va arribar la cerca d'alternatives, com el cultiu dels cítrics. En començar el segle XX s'obria una nova època, un nou model que va coincidir amb l'arribada del motor d'explosió, l'inici de la utilització de l'aigua subterrània i la seua extracció mitjançant sistemes de bombament. El temps dels navilis a vela i a vapor, i els carros tirats per animals es tancava.

Gran part del que som i de la prosperitat de la nostra terra li la devem també a eixa època. Com una roda gran, un engranatge, el temps no para. La nostra història agrària és més llarga i profunda que la nostra història recent basada en el model de servicis. Ha influït notablement en la gran societat que conformem, és... un llegat d'abundància.

Referències

- (1) Calvo Puig, Javier (2003). Agricultura, industria y comercio en la Dénia del siglo XIX. Editorial Club Universitario. ISBN: 84-8454-238-6.
- (2) Spinelli, Anna (2003). Tra l'inferno e il mare. Breve storia economica e sociale della pirateria. Fernandel.

L'Estrela

El Santuari de la Verge de l'Estrela i el poble abandonat es mantenen en peu al fons del riu Montlleó, un dels llits fluvials més desconeguts de les nostres muntanyes. Allí, a l'antiga escola, els seus dos últims habitants, encara fan pansa.

El primer que ens ve a la ment en arribar al poble de l'Estrela, és el perquè de la seua ubicació. Al fons d'un profund barranc format per un riu desconegut, el Monlleó, sense quasi terres per a cultivar, sense finalitat estratègica i lluny de qualsevol via de comunicació, l'Estrela és un lloc aïllat i solitari. Les dificultats del seu accés, un estret camí de terra amb fort desnivell i l'abrupte del seu entorn, han convertit aquest lloc en un dels més desconeguts i misteriosos de la nostra geografia. Tant el poble com el santuari es mantenen miraculosament en peu, i allí viuen encara, en la soledat més absoluta des de fa 40 anys, els seus dos únics habitants: Martín i Sinforosa.

Fa ja més de vint anys que els vaig conèixer per primera vegada. Portaven molt de temps vivint sols en l'única casa oberta entre l'escola abandonada i el santuari. Eren uns anys en què vaig recórrer a peu les muntanyes dels Ports i el Maestrat, i d'aquelles excursions van eixir alguns llibres que han quedat com a testimoni d'un món rural desaparegut amb un patrimoni cultural incalculable. En aquells dies no vaig ser capaç d'establir la relació entre economia de subsistència i l'assecat de certs fruits com el raïm, la pruna o les figues. Potser ells, en el seu autoconsum, no eren conscients que estaven elaborant un producte que havia canviat radicalment la vida a les comarques del sud valencià transformant el paisatge i creat un comerç internacional capaç de generar riquesa i prosperitat durant més de cent anys. Tampoc sé si eren conscients que la tècnica d'assecat de certes fruites que ells utilitzaven com un dels seus aliments bàsics, tenien més de 6000 anys i que era un aliment utilitzat des de l'antiguitat per mariners i navegants. A l'Odissea, segle seté abans de crist, en descriure els jardins de la mansió d'Alcínoo, Homer cita textualment "la pera envelleix sobre la pera, la poma sobre la poma, el raïm sobre el raïm i la figa sobre la figa.

Safareig a la vora del riu Montlleó

Antiga escola de l'Estrela

Allí han plantat una vinya molt fructífera i part del seu raïm s'asseca al sol". Cervantes també ens parla de la pansa en el Quixot en fer referència a la Reina Calafia "su comer era dátiles, higos y pasas y no otra cosa, mui hermosa de ancas, costados y pechos" *al igual que diu que les panses son "comida común entre los moros porque su ley les prohíbe el uso del vino, y el terreno les ofrece muchas y buenas uvas"*. L'origen de les panses molt be podria remuntar-se fàcilment als inicis de l'agricultura, en el creixent fèrtil entre el Tigris i l'Eufrates pero no serà fins molt després, a l'any 42, quant en els tractats romans de l'agrònom Columela es descriu el procés artificial de deshidratació del raïm per a la seua conservació.

Tampoc sabem si, igual que ocorre amb la tècnica constructiva de la pedra seca, són coneixements que formen part de la relació entre diferents pobles del Mediterrani o simplement que han evolucionat paral·lelament perquè formen part d'una mateixa cultura, que es caracteritza per l'aprofitament del medi natural on influeix la geografia, el clima, els cicles agrícoles, el terreny i el desnivell com a font de riquesa i també, com una adaptació a l'entorn per a sobreviure. Crida l'atenció que certes formes d'aprofitament de la naturalesa, són molt similars entre països i zones molt distants i aïllades, i que probablement no han tingut contacte entre elles, però que la seua tècnica ha evolucionat igual. Em referisc concretament a les neveres o ventisquers, els pous on es guardava la neu, les construccions de pedra seca com les cabanyes de pastor, els camins o sendes delimitades per parets, i els marges per a contindre els bancals o el procés d'assecat i deshidratació del raïm i altres fruites per a la seua conservació. Convertir el raïm en pansa, en definitiva, però que a les comarques de la Marina s'escaldava en la majoria dels casos per a accelerar el procés, i en altres regions, directament s'assecava al sol. Als Ports o el Maestrat no tenim constància de cap mena de construcció específica per a aquest menester, com sí que ocorre a la Marina, la Safor o en alguns casos, en l'Horta de València.

Sinforosa i Juan Martín. Els dos únics habitants de l'Estrela. 40 anys de soledat

L'Estrela va arribar a tindre més de cent habitants i encara es conserven diverses cases d'avior en bon estat. La plaça, l'església, l'hospital, l'escola i l'ajuntament, segueixen en peu, malgrat l'abandó i la catàstrofe natural que el nou d'octubre de 1883 va provocar vint-i-set morts, cinc desapareguts i va destruir completament setze cases de les quaranta-cinc existents. Un corriment de terres i la crescuda del riu Monlleó van provocar la desgràcia i el poble ja no va tornar a ser el mateix.

D'origens confusos, sembla que l'Estrela ja era un lloc habitat durant la dominació musulmana. Mosqueruela, municipi al qual pertany, va ser conquistada l'any 1181 i després de la reconquesta es va procedir a la repoblació. A causa del caràcter extremadament muntanyenc, van quedar algunes zones encara en poder musulmà. El castell del Mallo amb el seu caseriu, a uns sis quilòmetres al nord-oest de l'Estrela, va ser un d'ells. Blasc d'Alagó va donar aquests territoris a Villafranca abans de ser conquistats però Mosqueruela es va apropiat d'ells abans de la seua ocupació. Així es va originar un llarg litigi entre totes dues viles que va durar quasi un segle, pertanyent l'Estrela històricament al Regne de València fins a la seua incorporació a Mosqueruela. Amb l'aparició d'una Verge de fusta amb el seu fill i una estrela, comença la tradició cristiana i es converteix en la principal motivació perquè s'instal·laren i acudiren pelegrins de tota la comarca. En els seus orígens el poblament va estar vinculat al cultiu de la vinya i encara que pertany a Aragó, "La Villeta" com l'anomenen en Mosqueruela, està molt lligada a Vistabella del Maestrat, i forma part espiritual de la muntanya sagrada dels valencians, el Penyagolosa. L'Estrela i el monestir de Sant Joan de Penyagolosa es poden unir mitjançant una línia imaginària que travessa el Pla de Vistabella.

A la fi del segle XIV es construeix una xicoteta ermita (El Villar de Viñas) que és reformada i ampliada en el segle XVII. En 1714 es fan els plans de l'actual santuari i en 1720 es col·loca la primera pedra. En 1738 es construeix la "casa nova" per a albergar als cada vegada més nombrosos pelegrins.

Figues assecant-se al sol. Al fons el campanar del Santuari de la Verge de l'Estrela

El temple, de tres naus amb creuer, cúpula i llanterna, tenia uns valuosos retaules que van desaparèixer. El sostre està decorat amb frescos de passatges al·lusius al nou i vell testament. La façana, de cadirat, té dues torres, una a cada costat de la porta principal. L'Estrela tenia un alcalde pedani, sacerdot, escola, una taverna i un correu que anava i venia a peu dues vegades per setmana. Va ser també, malgrat el seu sòl pobre i poc profund, un dels pocs llocs on es van arribar a cultivar arbres fruiters, pruneres, pomes, peres i fins i tot vinyes. El microclima temperat entre muntanyes format per la seua orientació i ubicació al fons del riu facilitava aquest fet, no tan exposat d'altra banda, als freds vents continentals. La seua llunyania i l'aïllament expliquen la importància del caseriu i l'existència d'un mínim de serveis en un lloc tan amagat i inaccessible.

L'Estrela està, segons paraules d'Eduardo Gargallo, arqueòleg i historiador de Mosqueruela, "apinyada en el profund d'una llarga clivella, una clivella per la qual discorre, en fondre's la neu o quan plou torrencialment, el riu Monlleó"

Quan Martín em va ensenyar l'antiga escola, on encara penjava en la paret un vell llenç amb el mapa de l'antiga Europa, vam poder observar que en algun dels pupitres assecava raïm. L'improvisat riurau no tenia arcs, ni canyissos, ni forn d'escaldar, sinó una senzilla finestra orientada al sudest i el record, en l'aire, de les veus dels xiquets que van aprendre allí. Uns xiquets que van deixar escrita en la pissarra les seues últimes lletres i que se'n va anar, com tots, quan van poder eixir d'allí. La duresa de la vida en l'Estrela i la seua autarquia van propiciar des dels orígens, la unió més estreta dels seus habitants ja que era imprescindible per a la supervivència, potser per això s'expliquen les peregrinacions, l'única manera de relacionar-se, conèixer-se, i garantir mentre es va poder, la seua continuació com a poble.

L'últim diumenge de maig se celebra el tradicional romiatge des de Mosqueruela. Aquesta peregrinació es remunta a l'Edat Mitjana però és a mitjans del segle XVII quan aconseguí la seua major esplendor i es funda una confraria. El papa Innocenci X va arribar a concedir indulgències en 1647 a aquesta confraria i als seus pelegrins. Des de llavors, va haver-hi donacions de terres a la Verge per part de particulars, tal com es pot comprovar en les escriptures de propietat. Aquestes terres i les seues pastures eren treballades pels veïns de l'Estrela, i els procuradors del santuari, els càrrecs del qual eren hereditaris, cobraven les rendes estipulades. Amb aquests diners s'autofinançava la Confraria i es preparava el romiatge. Alguns, procedents de les millors terres, donaven fins i tot una arrova de palla per a les cavalleries dels pelegrins, ja que aquests tenien dret a quadra, ranxo i palla. Durant la festa es preparaven rotllos de pa i un menjar per a tots els assistents "el Ranxo de la Caritat".

Figues i raïm assecant-se a l'andana per autoconsum

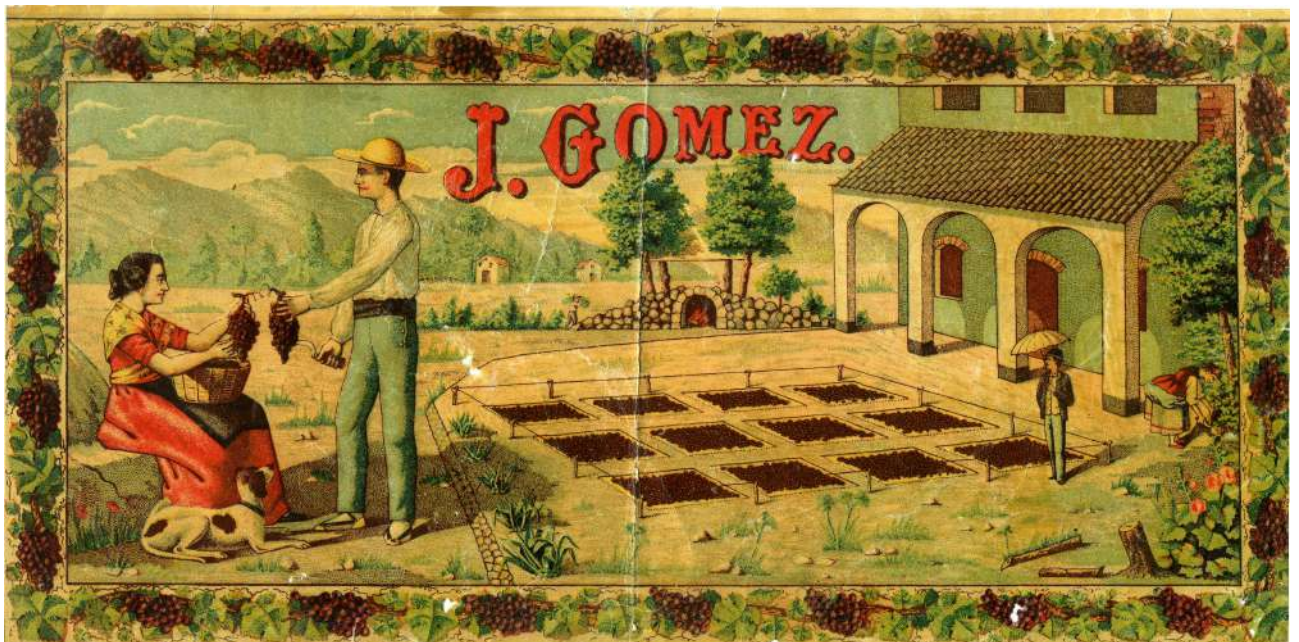
La pobresa i escassetat dels masovers i pelegrins que arribaven a l'Estrela, alguns de llocs molt distants, feien que per un dia associaren la gana i passaven la nit allí. En els anys seixanta, ja en plena crisi del món rural, es va construir la pista forestal que va permetre accedir a l'Estrela vehicles a motor. Uns camions adaptats per al transport de viatgers permetien, encara en condicions molt precàries, que un major nombre de persones participaren en el romiatge. En aquells dies, la despoblació de les masies era ja un fet irreversible.

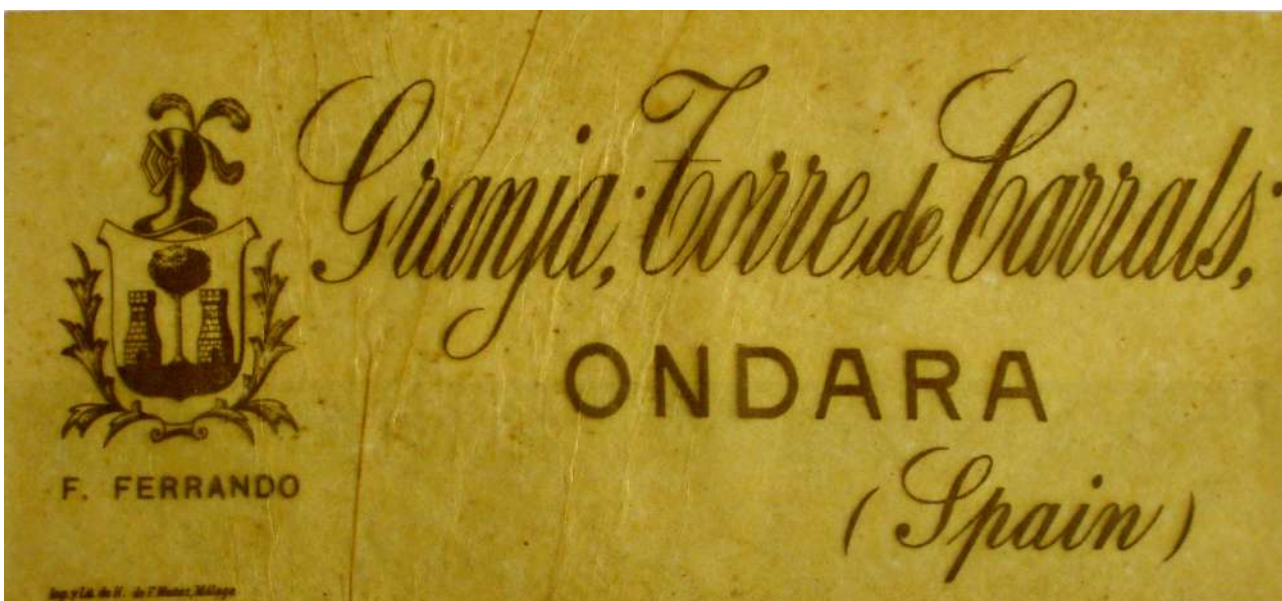
Hi havia un altre romiatge, el de Sant Martí o del Patrocini de la Verge, que tenia lloc el mes de novembre. Aquesta peregrinació es considerava com la festa patronal de la Villeta, però també era compartida pels veïns de Mosqueruela que celebraven la fi del cicle de recollida del raïm.

Martín i Sinforosa segueixen allí, al fons del canó del rio Monlleó. Sense llum elèctrica, ni aigua potable, sense telèfon ni televisió ni molt menys internet, en ple segle XXI i a menys d'una hora i mitja de Castelló. Viuen, com diuen ells, ni millor ni pitjor, com han viscut sempre, però sols, tremendament sols. Amb el seu hort, els seus animals, els bancals d'ametlers i les terres abandonades on es va arribar a cultivar raïm i tabac. Potser per això no donen importància a les tasques que formen part de la seua vida quotidiana: llavar a mà en el safareig, cultivar les seues hortalisses, criar animals, acaparar llenya per a l'hivern perquè la neu els deixa aïllats amb freqüència, o assecat raïm en la vella escola. I tampoc sé si són conscients del testimoni que representen, d'un univers rural immers en l'oblit i la desolació, i que mai més tornarà a recuperar-se.

Escola abandonada. Actualment la fan servir com a improvisat "riurau"

Cromolitografies d'Ondara

Vols formar part de Riuraus Vius?

Quí som?

Riuraus Vius és una associació constituïda en data de 9 de gener de 2007 a Jesús Pobre i formada per socis procedents de diferents comarques valencianes. La finalitat de l'associació és la recuperació i conservació dels riuraus, l'arquitectura tradicional i de pedra seca.

Com pots col·laborar amb Riuraus Vius?

Transmetent-nos qualsevol informació útil per als fins que ens són propis, a riurausvius@hotmail.com, o fent-te soci amb una cuota de 20€ al any. Amb la inscripció s'inclou la revista.

Vull fer-me soci/a de l'associació cívica Riuraus Vius

Nom		Cognoms	
DNI			
Adreça			
Localitat		C.Postal	
Telèfon/s		E-mail	

Ordre de pagament a l'associació RIURAUS VIUS de la quantitat anual de 20€

Titular del compte: _____

PAIS	IBAN	ENTITAT	OFICINA	DC	NÚMERO DE COMTE
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Signat:

Cal enviar-ho a:

- Per mail: riurausvius@hotmail.com
- Per correu: RIURAUS VIUS, C/ Major, 7 · 03749-Jesús Pobre (La Marina Alta).

Associació Riuraus Vius · NIF: G54224514 · C/ Major, 7 Jesús Pobre 03749